Rég elfelejtett gyűjtőkről

WIX GYÖRGYNÉ

Gyűjtőkről még mi, könyvtárosok is szeretünk némi rosszmájúsággal megemlékezni. "Bücher und Antiquitäten verderben den Charakter" – Könyvek és régiségek megrontják a jellemet – idézte gyakran néhai Birkás Endre. S hittünk is neki, hiszen ki ismerhette volna jobban, mire képesek a szenvedélyes gyűjtők, mint ő, aki előbb a Központi Antikvárium, majd az OSZK Gyarapítási Osztálya vezetőjeként erről szinte naponta szerezhetett tapasztalatokat. A régvolt könyvtáros, Csontosi János meg éppenséggel azzal gyanúsította meg Jankovich Miklóst, minden idők legszenvedélyesebb magyar gyűjtőjét, hogy a Jordánszky kódex első két levelét kitépette az eredetileg teljes kéziratból, s az ily módon került az ő birtokába. Csontosi szerint ugyanis csak igazi szakértő tudhatta, hogy az Ószövetségnek ez az akkor ismert legteljesebb magyar fordítása, és "...elejéről... néhány levél bírása a gyűjtőre nézve több beccsel bír, azért, mert a bibliának éppen ez a része régi magyar nyelvemlékeinkben egyáltalán nincs meg".[1]

Talán az ilyesfajta ironikus szemlélet az oka annak, hogy oly könnyen megfeledkezünk régi nagy gyűjtőkről, akiknek a gyűjteményei nélkül pedig egy-egy könyvtár képe nem az lenne, amilyenné az ő segítségükkel vált. A rosszmájúság meg éppenséggel indokolatlan, hiszen a gyűjtők legtöbbje nem úgy kezd el gyűjteni, hogy bármi áron, erkölcsi elveket is félretéve, olyan gyűjteményre tesz szert, amilyen senki másnak nincs. Különösen áll ez a könyvgyűjtőkre. Ők nyilvánvalóan azért kezdenek el könyvet vásárolni, mert érdekli őket valami, amit el akarnak olvasni, vagy mert örökölt, vagy gyermek- és ifjúkorukban ajándékok útján összeszedett könyvtárukat kívánják továbbfejleszteni. A későbbiekben aztán a könyv szeretete már különbözőképpen alakulhat át (vagy torzulhat el). Van, akit hazaszeretete, a közösség iránti felelősségtudata ösztönöz, s ezért nyilvános könyvtárat alapít – mint a 18. század néhány főurát és főpapját, a pécsi Klimó püspöktől gróf Széchényi Ferencig. Van, akinek élete végéig elsődleges munkaeszköze a könyvtára, mint a tudós Horvát Istvánnak, az entomológus Frivaldszky Imrének, a bibliográfus Szinnyei Józsefnek, míg másoknak, akiket vagyonuk is hozzásegít ehhez, a könyvtáruk nyújtja a kedvükre való elfoglaltságot, mint gróf Apponyi Sándornak, vagy Todoreszku Gyulának. És persze olyanok is akadnak, akiknek az anyagi szempontok sem mellékesek, akik némi haszonért még szívükhöz nőtt daraboktól is hajlandók megválni, mint példának okáért Farkas Lajos. Vitathatlan azonban, hogy akármi legyen is a gyűjtés vezérmotívuma, sőt, akármilyen utakra vigyen is el valakit a gyűjtőszenvedély, egy-egy gonddal, szeretettel és szakismerettel összeállított magánkönyvtár, ha közkönyvtárba kerül (akár adományként, akár vétel útján), megörökíti a gyűjtő nevét. Igaz, hogy ez a megörökítés az esetek többségében a "scripta manent" jegyében mindössze a növedéki naplók lapjaira meg a szakmai folyóiratok régi évfolyamainak perifériáira szorul, és kiesik a köztudatból, valamennyire azonban mégis fennmarad. Ez a cikk éppen azt célozza, hogy az Országos

1 *Csontosi János: A Jordánszky-codex győri töredéke.* = *MKsz* 1880. 142–143.l.

Széchényi Könyvtárba került gyűjtemények valamikori gyűjtői közül néhányat – ha csak rövid időre is – felébresszen Csipkerózsika-álmából, és legalább az Évkönyv olvasóiban tudatosítsa nevüket, vagy azt a tényt, hogy a nagynevű tulajdonos könyvei nálunk találhatók. Illetve – hogy ne fogalmazzunk pontatlanul – könyveik hozzánk kerültek, de nem mindig lelhetők fel. Ennek a sajnálatos ténynek többféle magyarázata lehetséges, de a legdöntőbb és leggyakrabban valószínűsíthető, hogy elődeink, a nemzeti könyvtár szigorúan egypéldányos gyűjtési elvét követve, egy műből egyetlen példányt tartottak meg, a többit – függetlenül az előző tulajdonos személyétől – mint nemkívánatos duplumot, kiselejtezték. Kegyeleti könyvtár nem sok maradt, ami érthető is, mert egy könyvtár sem szívesen fogadja a teljes egészükben együtt tartandó hagyatékokat, ám annál fájdalmasabb, hogy például Batsányi János könyvtárának sokszor filológiai értékű bejegyzésekkel teli könyvei, vagy Kölcsey Ferenc könyvtára a beolvasztáskor "leselejteződött", s persze Széchényi Ferenc könyvtárának példányait sem kímélte a kegyelet.[2] A következő lépés, amely a proveniencia megállapítását ma már sok esetben lehetetlenné teszi, az ún. müncheni katalógus nagyalakú lapjainak fényképezése volt, amikor a szabványméretűre kicsinyített fényképekről minden esetben lemaradt a proveniencia, mivel az a legalsó rovatban szerepelt, de miután akkoriban leltári számot még nem írtak a könyvekbe, máshonnan vissza már nem kereshető. Az eredeti lapok egy része ugyan még megvan, rendezetlenül, egy kupacban, de hogy lesz-e, aki proveniencia szerint, vagy más elv szerint rendezze, az a jövő titka.

Mivel pedig elfeledett nevekre, a szakmai köztudatból is rég kihullott gyűjteményekre szeretnénk emlékeztetni, itt most nem említjük a legnagyobb gyűjtőket, akikkel a szakirodalom sokat foglalkozott, s akiknek a neve ma is fogalom, legalábbis a könyvtáros társadalom körében. Ezért nem emlékezünk meg – a 19. századi gyűjtőket bemutatva – gróf Széchényi Ferencről,[3] Jankovich Miklósról,[4] Horvát Istvánról,[5] az Illésházy-gyűjteményről,[6] vagyis tulajdonképpen az állomány alapjait képező könyvtárakról, mert ezekről kiváló tanulmányok sora olvasható.[7]

2 Barna Ferdinánd: *A MNM Széchenyi [!] Országos Könyvtárának rendezéséről.* = *MKsz* 1876. 127–134., 173–183.l. "...a gróf Széchenyi [!] Ferenc könyvtára a jelenlegi gyűjteménynek csak első magját képezi vala, azóta azonban a készlet annyira felszaporodott, hogy ... a Széchenyi-féle könyvek egyrészt annak csak jelentéktelen csekély részét képezik, másrészt még ezeknek is nagy része idő jártával többszörös példánnyá alakult át..." (ugyanott 128.l.)

3 Pl. Fraknói Vilmos: *Gróf Sz. F.* Bp. 1902.; Kollányi Ferenc: *A MNM országos könyvtára.* 1. köt. Bp. 1905.; Bártfai Szabó László: *A Széchenyi-család története.* 1. köt. Bp. 1913.; Berlász Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története.* 1. köt. Bp. 1981.; Somkuti Gabriella: *Széchényi Ferenc nemzeti könyvgyűjteménye.* = *OSZK Évkönyv 1970–1971.* stb.

4 Pl. Fejér György: *T. Vadassi J. M. gyűjteményéről... Tud. Gyűjt.* 1817. XI.; Berlász Jenő: *J. M. könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa.* = *OSZK Évkönyv 1970–1971.*; *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok.* Szerk. Belitska-Scholtz Hedvig. Bp. 1985. stb.

5 Pl. Zsilinszky Mihály: *H. I.* Bp. 1884.; Vass Bertalan: *H. I. életrajza.* Pozsony 1884.; V. Windisch Éva: *Az OSZK könyvtárosai a reformkorban.* = *Tanulmányok Bp. múltjából.* 1961.; Berlász Jenő: *Horvát István könyvtárának megszerzése a nemzeti könyvtár számára.* = *OSZK Évkönyv 1963–1964.* stb.

6 Berlász Jenő: *Az Illésházy könyvtár. Fejezet az OSZK állománytörténetéből.* = *OSZK Évkönyv 1967.*

7 Itt említjük meg Kelecsényi Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői* c., 1988-ban, vagyis e cikk nyomdába adása után megjelent kiváló munkáját, amelyre az egyes gyűjtőkről szólva a cikk megírásakor nem hivatkozhattunk.

Van azonban egyetlen – a szabályt erősítő – kivétel: egy személyiség, aki nem volt gyűjtő, s akiről igen sokat írtak, ám akinek az emléke előtt nem lehet elégszer tisztelegni (s akinek emlékét mintha az Országos Széchényi Könyvtár nem érdeme szerint becsülné): József nádor.

József nádor, vagy ahogy az életrajzi lexikonok pontosítják:[8] József Antal János főherceg (1776–1847) tizenkilenc éves korától Magyarország helytartója, majd – húszévesen – nádora, öt évtizeden át abban a szellemben igyekezett működni, amelyet apja, II. Lipót toszkánai uralkodása idején, gyermekkorában maga előtt láthatott. Ehhez az ifjúkori tapasztalathoz még valamelyest hozzájárulhatott valamiféle veleszületett esztétikai érzék, s az új, a modern iránti vonzalom. Egyik elsőrendű feladatának tekintette Buda és Pest csinosítását, fejlesztését, s ugyanígy – vagy inkább ehhez kapcsolódóan – a nádorsága idején (az első esetében kezdeményezésére) létrejött három nemzeti intézmény: a Magyar Nemzeti Múzeum (és vele a nemzeti könyvtár), a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Színház is szívügye volt. Ezek az intézmények messze fontosabbak voltak akkor, mint ma, amikor "csak" kulturális értékeink öltenek bennük testet. Politikai jelentőségük volt, s az udvar nem is tekintette József nádor gondoskodását sem ártalmatlan úri passziónak, sem a szabadidő-felhasználás Habsburgokhoz illő módjának. "József nádor ... a Nemzeti Múzeum sorsát olyannyira szívén viseli – írta róla Windisch Éva[9] –, hogy annak még gyakorlati vezetését sem adja ki kezéből". És joggal féltette, joggal érezte úgy, hogy neki kell őrködnie a nemzet intézményei fölött, hiszen az első ilyen intézmény, a Nemzeti Múzeum létesítéséről Anton Baldacci így referált a kabinetben: "Szerencsére a maga idejében majd bizonyos eszközöket be lehet vetni annak érdekében, hogy a Nemzeti Múzeum ügyét vagy teljességgel elejtsék, vagy ártalmas voltából némi részt elvegyenek."[10] Ezzel szemben a nádor a "... nemes érdeklődést állandóan ébren tartotta a nemzetben ... a három kultúrintézet állapotáról az országgyűlésnek minden ülésszakban kimerítő jelentést adott, s ezt az ország törvényhatóságainak is megküldötte... Ezen érdeklődés legpregnánsabb kifejezést nyert az 1832/6-iki országgyűlésen, mely a M. Nemzeti Múzeum palotájának felépítésére 500.000 és a Jankovich gyűjtemény megvásárlására 125.000 pengő forintot szavazott meg, s a M. Nemzeti Múzeumnak nemcsak állandó otthont, hanem oly gyűjteményt is biztosított, mely mint ilyen, bármely európai intézet díszére vált volna..."[11] – írta Csontosi János, aki aztán igazán sok európai gyűjteményben megfordult, s így módja volt összehasonlítást tenni.

A nádor 1807-től a Nemzeti Múzeumnak – mondhatni – főigazgatója volt, s különösen a könyvtár fejlesztését tartotta fontos feladatának. Nem magának gyűjtött könyvtárt, hanem a nemzetnek. Kovachich Márton Györgynek (aki nemcsak tanára volt a diplomatikának, hanem buzgó gyűjtője és lelkiismeretesen pontos másolója és közreadója a hazai okleveleknek) kézirat- és oklevélgyűjteményét 1809-ben vette meg 12.000 forintért, majd Kéler Gottfrid kiváló, elsősorban történettudományi művekben és felvilágosodás kori röpiratokban gazdag könyvtárát 1825-ben 5000 forintért. Az ő fáradhatatlan közbenjárása és munkálkodása következtében adta össze az országgyűlés (illetve a megyei törvényhatóságok) a vételárat Jankovich Miklós imént említett könyvtárára, később meg Horvát Ist-

8 Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* (a továbbiakban: Sz.) V. köt. 691–696. h.; Magyar életrajzi lexikon (a továbbiakban: MÉL) 1. köt. 822.l.; Domanovszky Sándor: *József nádor élete és iratai*. 1–4. köt. Bp. 1925–1944. stb.

9 V. Windisch Éva: *Könyvtári munka a reformkorban*. = *OSZK Évkönyv 1957*. 252.l.

10 "Zum Glück werden sich seiner Zeit doch noch so manche Mittel ins Werk setzen lassen, um das Nationalmuseum entweder ganz fallen zu machen, oder ihm einen Teil seiner Schädlichkeit zu benehmen." Idézi Domanovszky S. i.m. IV. köt. *József nádor iratai* 3. köt. 335.l.

11 Csontosi János: *A két modenai Corvin-codex története*. = *MKsz*. 1891. 84–85.l.

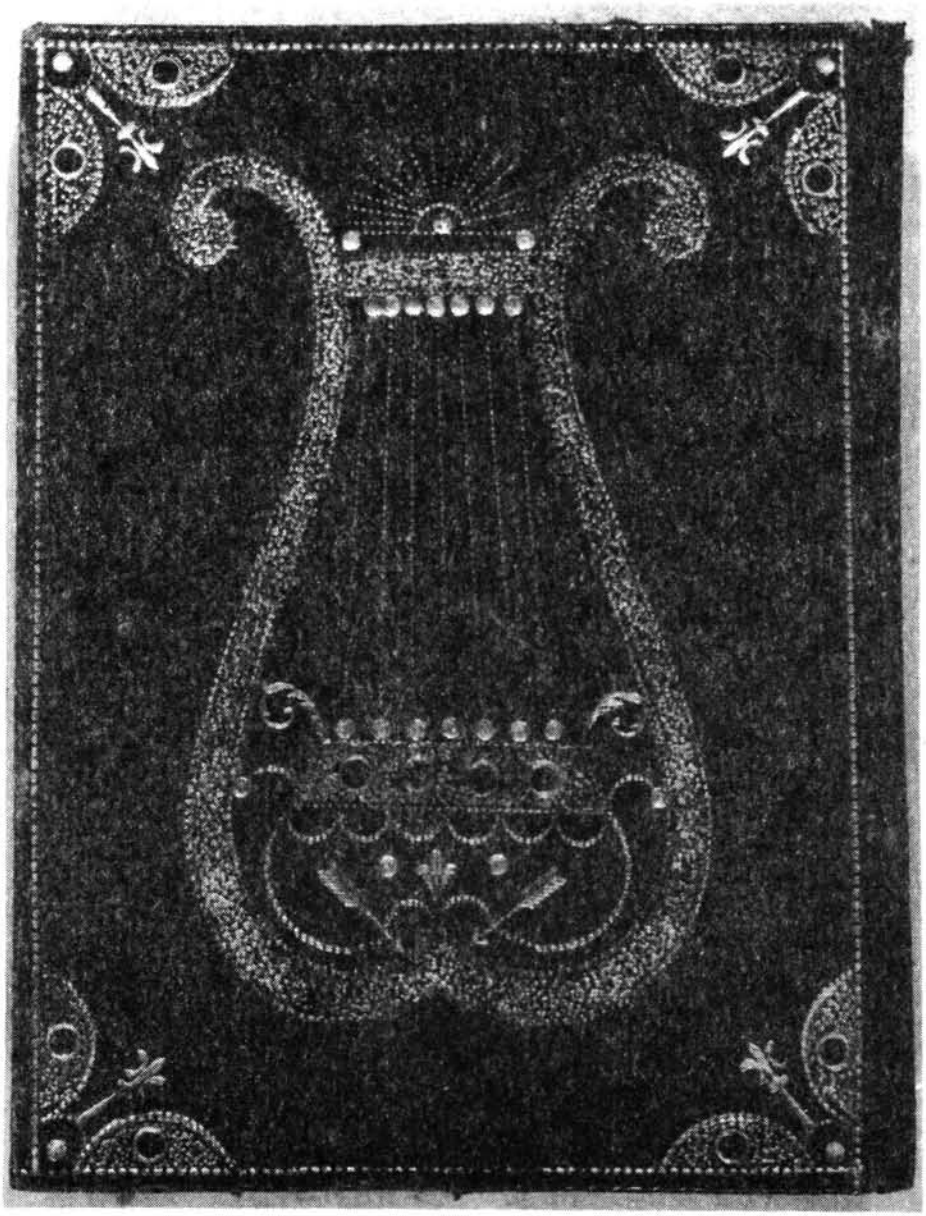

Egy szép kötés: József nádor adománya

ván gyönyörű gyűjteményére. (Nem is szólva arról a számtalan kisebb-nagyobb tékáról, amelyeket jelentős tudósok, lelkészek, stb. maguknak gyűjtöttek, s amelyek aztán Jankovich könyvtárával a nemzeti könyvtár állományát gazdagították, mint pl. Wagner Károly történészé, Lehoczky András genealógusé, Benczúr József jogtörténészé, vagy Juraj Ribaié, aki a szlovák nemzeti törekvések első nagy személyiségeinek egyike volt.) Az Illésházy család számos generáción át gyűjtött igen értékes dubnici könyvtárát a család utolsó férfi sarja, Illésházy István gróf 1835-ben e szavakkal ajánlotta fel a nádorhoz intézett levélben: "Elhatároztam, hogy ami kevés javam még van, azt a haza oltárára ajánlom. Ez okból, s hogy Császári Királyi Fenséged iránti bensőséges és határtalan tiszteletemet erőmhöz képest tanúsítsam, nem megvetendő belső értékű könyvtáramat... a Nemzeti Múzeumnak ajándékképpen felajánlom... legmagasabb Fenséged védelmére bízom..."[12] Egyébként saját könyveit is az OSZK-nak adta. Szinnyei Józseftől tudjuk – s ő még első kézből értesülhetett erről –, hogy minden esztendőben újévkor odaszállíttatta a neki küldött könyveket. Ha szerencsénk van, és a raktárban sétálhatunk, a régebbi állományrészek előtt, s ha nem vagyunk restek a csinosabb, bőrkötéses gerincű könyveket leemelni és kinyitani, igen gyakran a nádor ajándékára utaló latin bejegyzést találhatjuk bennük. (Pl. Schvartzer Antal két csinos zöld marocain kötésű munkája a siketnémák oktatásáról 225.628 és 287.978 jelzeteken, az *Auróra* szép empire kötésű zsebkönyvei 1822-re és 1823-ra, vagy az Egyetemi Nyomda által József nádornak készített, finoman aranyozott bordó bőrkötésű *Missale* 500.599 jelzeten.) Sokhelyütt olvashatunk arról, hogy a nádor bőkezűségéből kerültek a könyvtár állományába olyan kiemelkedő értékek, mint az 1812-ben vásárolt *Capitula concordiae inter Fredericum imperatorem et Matthiam Hungariae regem*... (Passau, 1491. Sajó–Soltész 2727.), melynek 11 leveléért 11 arannyal fizetett, meg a *Thuróczy Krónika* 1488. évi augsburgi kiadásának egy igen szép, hártyára festett példánya, amelyben Theobald Feger budai könyvkereskedő arannyal nyomott ajánlása díszeleg (s amely mellesleg a legkorábbi ismert arany-nyomás). Utóbbiért Bécsben 400 forint 9 krajcárt fizetett,[13] míg az első ismert magyarországi nyomtatványért, Hess András budai krónikájáért ugyancsak Bécsben, s ugyancsak Horovitz Fülöp antikvárius közvetítésével 100 ezüst forintot.[14]

Az országos ügyek intézése mellett, talán felüdülésül a kolerajárványtól és árvíztől a nemesi insurrectióig terjedő államügyekből, olyasféle főigazgatói kezdeményezései is voltak, amelyek mai szemmel reménytelenül naivnak hatnak, ám akkoriban nem maradtak eredménytelenek. Így került a könyvtár birtokába az ún. *frankfurti kódex*, a Hartvik legenda. József nádor Millertől tudta meg, hogy a legendát tartalmazó kódexet a frankfurti Szent Bertalan apátság könyvtárában őrzik. Ekkor kéréssel fordult a város polgármesteréhez, "...nem lennének-e hajlandók a nagybecsű kéziratot a pesti magyar nemzeti könyvtárnak átengedni".[15] Az OSZK-Irattárban találhatók az 1925-ben Hóman Bálint részére összeállított és VKM-nek szánt, ún. "kiemelt iratok", a jelentős könyv- és pénzadományok aktái. Közöttük, mint olyan, amelyre vonatkozóan nincs írásos adat, szerepel egy házi feljegyzésben a "Ffurti Hartvik legenda (1814), melyet a nádor hozott el." Mindenesetre, ha nem is maradt fenn, volt ilyen levél, s a levélre válasz, amelyben Frankfurt város a Szent

12 Berlász J.: *Az Illésházy kvtár*... i.m. 58.l.

13 *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1802–1895.* = *MKsz.* 1896. 100–101.l.

14 *Horovitz Fülöp a magyarországi antiquariusok nestora.* = *MKsz.* 1886. 342.l.

15 Kollányi Ferenc: *A Széchényi Orsz. kvtár a Horvát István kinevezését megelőző három utolsó évben.* = *MKsz.* 1904. 172.l.

István legendát tartalmazó kódexet a nádor rendelkezésére bocsátotta, aki azt rögtön el is hozta, személyesen. Hasonlóképpen meglepőnek érezhetjük azt a kezdeményezését, hogy az országgyűléssel felhívást fogadtatott el a Habsburg birodalomban fellelhető Corvinák átengedésére, s ehhez a felhíváshoz az udvar támogatását is megnyerte. Közel fél évszázados, a bécsi "Hofbibliothek"-ban töltött kitérő után a modenai könyvtár által erre a felhívásra elküldött két Corvina el is jutott a nemzeti könyvtárba.[16] A wolfenbütteli könyvtár két Corvináját is megkísérelte csere útján megszerezni, ez a próbálkozás azonban nem vezetett eredményre.[17]

Ennyi tán elég is annak igazolására, miért volt erkölcsi kötelesség rég elfeledett nevekre való emlékezésünkkor első helyen József nádorra emlékezni. "Benne a Múzeum... valóságos atyját veszíté el, ki a Múzeumot saját gyermekének tekintette, gyöngéden őrködött fejlődése és haladása fölött, s ... 45 éven át érdekében mindent megtett, amit az akkori körülmények között tenni lehetett."[18]

Losonczi Farkas Lajos (1806–1873), az időrend és gyűjteményének értéke szerint egyaránt mindjárt másodiknak következik, amikor régi jeles gyűjtőkre szeretnénk emlékezni. (Csontosi János, amikor az ő gyűjteményéből származó kódexeket ismertette, Jankovich Miklóssal szinte egyenrangúnak emlegette.)[19] Ennek ellenére még a tudós "gőzhangya", Szinnyei József sem tudott róla több életrajzi adatot összeszedni, mint születési évét és foglalkozását: "Közalapítványi igazgatósági tiszteletbeli ügyvéd és régiségbúvár, szül. 1806. júl. 28. Rév-Komáromban".[20] Nem tudott, vagy nem akart? Mert Farkas Lajos az, aki igazán jól példázza, hogy a régiségek miként rontják meg a jellemet. A nagy gyűjtőt ugyanis valami – nem tudni, a gyűjtőszenvedély, vagy az új osztrák uraknál való minél korábbi és minél hathatósabb érvényesülés vágya arra késztette, hogy a Pester Zeitung 1849. augusztus 11-i számában egy hosszú cikket tegyen közzé. A "Feuilleton" rovatban megjelentetett cikk egy nagy gyűjtőhöz méltó címet visel: "Egy jelentékeny kézirat a XII. századból" *(Ein merkwürdiges Manuscript aus dem XII. Jahrhundert)* és Farkas Lajos egy kódexének tudományos leírását tartalmazza bevallottan azzal a célzattal, hogy adatokat kérjen annak a feltételezésének megerősítéséhez, miszerint a kódex Abélardnak egy – saját kezűleg lejegyzett – munkája. Buda ostroma után nem sokkal, a szabadságharc összeomlásának küszöbén vajon valóban ez lehetett-e a célja egy budai polgárnak, még na százszor régiségbúvár is volt az illető? Ha igen, akkor valóban minden porcikáját a gyűjtőszenvedély töltötte be, ez kétségtelen. Hogy mégis támadnak kétségeink, azt a cikk igen-igen árulkodó lábjegyzetei okozzák. A legelső még hagyján, az csak a tudományos és gyűjtői igényt sugallja: a cikkíró ugyanis arra kéri a *Wiener Zeitung* és az augsburgi *Allgemeine Zeitung* szerkesztőségeit, hogy kódexének ezt a részletes ismertetését "im Interesse der Wissenschaften" szíveskedjenek nagyrabecsült mellékleteikben leközölni. Ha azonban a második lábjegyzetet is elolvassuk, óhatatlanul gyanakodni kezdünk, hogy nem feketesárga hűségének akar-e egy füst alatt nagyobb teret és figyelmet szerezni, ügyesen úgy, hogy a lóláb ne látszódjék ki túlságosan. Ebből a második lábjegyzetből ugyanis, viszonylag kis helyen, igen sokat elárul magáról. Elbeszéli, hogy a magyar honvédelmi minisztérium egy magasrangú tisztviselője átjött hozzá Pestről Budára, hogy figyelmeztesse, a "Gra-

16 Csontosi János: *A két modenai Corvin-codex története.* = *MKsz.* 1891. 81–116., 232–263. l.

17 (Mátray Gábor): *József nádor törekvései a wolfenbütteli Corvin-codexek visszaszerzésére.* = *MKsz.* 1883. 75–83.l.

18 Csontosi János: *Adatok a N. Múzeum könyvtárának történetéhez.* = *MKsz.* 1885. 10.l.

19 Csontosi János: *A "Farkas Lajos-féle" gyűjtemény kódexei a MNM könyvtárában.* = *MKsz.* 1876. 134–140., 183–189.l. (E cikk szerint 1386 kötet nyomtatványt és 223 kéziratot tartalmazott a gyűjtemény; ez a végső adat 126 nyomtatvánnyal és 2 kézirattal több, mint a Mátray Gábor első jelentésében szereplő – OSzK Kézirattár 1873/22 – ideiglenes számszerűség.)

20 Sz. III. 180. h.

virten", a bűnnel vádoltak között szerepel. Még azt is megtudjuk, hogy azért, mert Alsó-Magyarország lakóihoz – kik között szép számmal akadnak jóbarátai, rokonai, ismerősei – felhívást intézett, amelytől Ausztriában olyannyira jó eredményeket reméltek, hogy még a *Wiener Zeitung* 1849. február 23-i száma is közzétette. A figyelmeztető szó április 28-án hangzott el, amikor Buda már annyira körül volt zárva, hogy nem mert elmenekülni, mert félt a felismeréstől. Így – mivel a császári tisztek úgy vélték, hogy a budai vár soká tudja tartani magát, egészen míg a felmentő seregek oda nem érnek, május 4-én bezáratta magát az erődbe. (A "bezáratás" nem világos, vajon azért, hogy ha a magyarok mégis elfoglalnák a várat, akkor ő ott az osztrákok rabjának tűnjék? Még ez is elképzelhető.) Mindenesetre magával vitt egy kis ládát. A "kleine Kiste"-be, amely önkénytelen asszociációként Molière fösvényének pénzesládikóját juttatja eszünkbe, legértékesebb gyűjteményi darabjait csomagolta. Fel is sorol néhányat közülük. Egy "herrliche" Corvina, amely Firenzében 1470-ben készült, Mátyás király marginális jegyzeteivel [!], egy csodaszép miniatúrákkal díszített *Lucanus-kódex* (mein Lieblingsdichter – kedvenc költőm, közli), egy 1469-re datált szláv Új Testamentum, meg a cikkben leírt kódex, aztán a legritkább régi magyar könyvek, köztük több unikum. Ilyen például az első nyomtatott magyar komédia, amelyről részletes ismertetést is írt egy magyar lapban, aztán az első nyomtatott magyar énekeskönyv, amelyből ugyan van példány az Akadémia könyvtárában, de mivel az elöl és a végén csonka, az övé mégis unikumnak számít.[21]

Majd menekülnie kellett, s ezért egy szörnyű éjszakán, amikor a szomszéd ház kigyulladt, holtfáradtan, mert egyetlen civilként segített oltani a katonáknak, sokszáz méterre elcipelte a ládát addigi zárkájától. Mellesleg: az oltás közben a támadók égő golyókkal lőttek mindaddig, míg a "heldenmüthige és unermüdete General", a fáradhatatlan, hőslelkű Hentzi el nem rendelte Pest bombázását, mint bosszút Buda polgári házainak lövetéséért. Néhány nap múlva, amikor a bombák elkezdtek pusztítani (így fogalmaz, noha az előző mondatok szóltak az égő golyókkal való lövettetésről), ládikástól egy sziklapincébe rejtőzött, s nemcsak akkor volt ott, amikor az olasz katonák árulása miatt (sic!) fel kellett az erődöt adni, hanem e sorokat is ott írja. A lábjegyzetet, amely igazán elég terjedelmes, elégikus felhang zárja: "Tizenhat esztendős korom óta gyűjtöm a hungarikumokat (mein Vaterland betreffende Bücher und Manuscripte)", sokat a teljes pusztulástól mentve meg ily módon, és mégis üldözik (doch bin ich verfolgt, weil ich sein Verderben zu verhüten trachtete), mert a haza romlását akarta meggátolni. Vitathatlanul igaza lehet abban, hogy számos ritkaságot mentett meg az utókornak, az is bizonyos, hogy gyűjteményét mindenekfelett féltette és óvta, de minden egyéb, amit itt jelleméről elárul, megdöbbentő emberi gyengeségről vall. Ám ezzel sincs vége. Van még egy leleplező lábjegyzet, amelyben azt magyarázza, hogy a hat évvel korábban – egyébként Literáti Nemes Sámuel hagyatékából – vásárolt, s a cikkben leírt kódexet miért nem tudta egyértelműen meghatározni. Felsorol egy csomó segédletet, amelyekhez Pesten nem tudott hozzájutni (ez biztos így

21 A Corvina – Csontosi idézett cikke szerint – *Johanni Scholastici ... opera.* (Cod. Mss. Lat. 198.) A kedvenc Lucanus: *Pharsalia.* Cod. Mss. Lat. 213., míg a szláv kódex *Nowi Zákon.* Cod. Mss. Boh. 26. folio", az Abélardnak tulajdonított pedig *Tractatus de substantiis.* Cod. Mss. Lat. 26. A Farkas által említett nyomtatványok közül az első magyar komédia a Szegedi Lőrinc-féle *Theophania* (Debrecen 1575. RMNy 359. ill. RMK. I. 117.), a magyar újság, amelyben ismertette, a *Hasznos Mulatságok* (1838. 1. félév. 52–60.l.) – egyébként mindmáig ez az egyetlen ismert példány! Az első nyomtatott magyar énekeskönyvként említett munka feltehetően *"A psalmusokból való isteni dícséretek..."* Debrecen 1590. (RMNy 640). Ez van meg csonkán az MTA Könyvtárában, míg Jakab Elek *"Adatok énekeskönyveink bibliográfiájához"* c. tanulmányában (*MKsz.* 1882. 41.l.) Farkas Lajos birtokából jegyez fel példányt. Igaz, hogy Jakab Elek szerint Bornemisza Péter *Különféle énekek*-ből (Detrekő 1582. – RMNy 513.) is volt példánya Farkas Lajosnak, de ebből Magyarországon teljes példányt nem ismerünk, holott Farkas szerint az övé teljes volt.

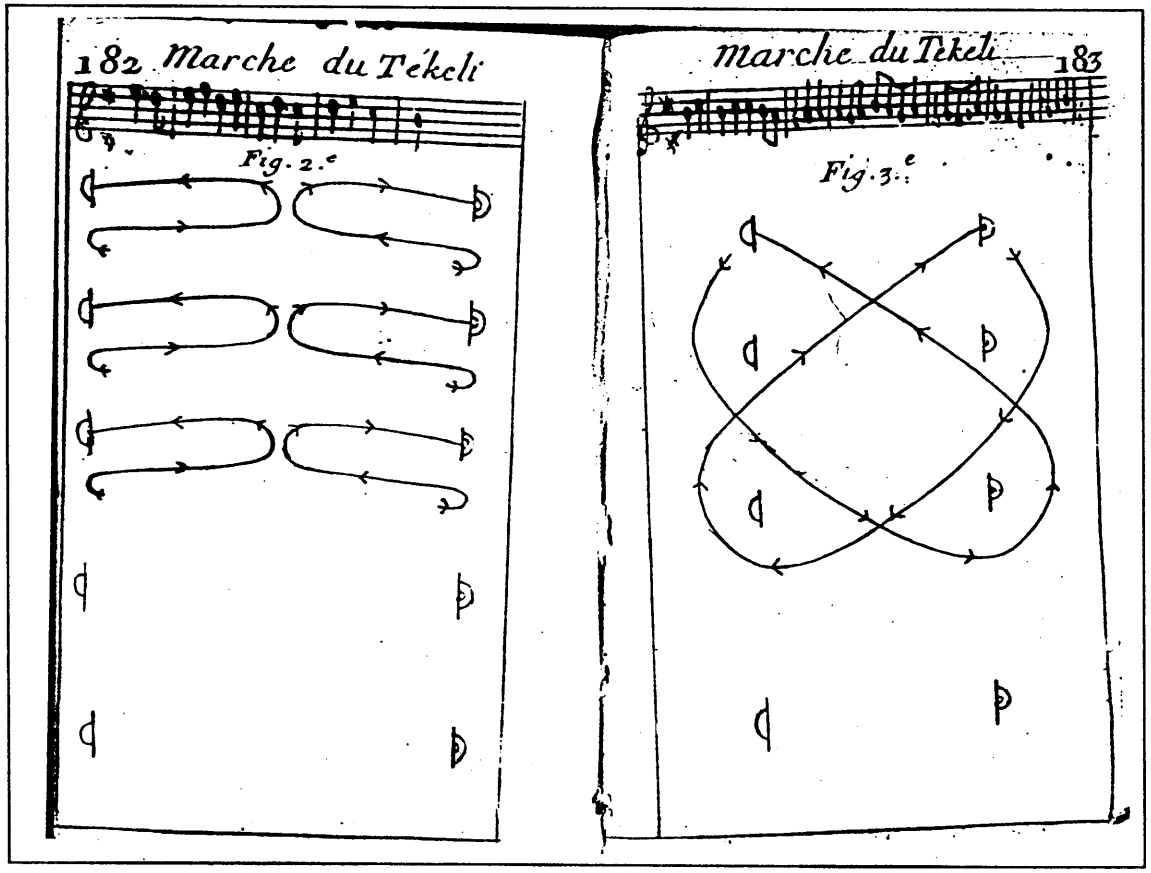

A Thököly-tánc koreográfiájából 2 oldal

igaz). A magyar nemzeti könyvtár ugyanis 11 éve nincs felállítva, különben is akkori – a hat évvel azelőtti, vagyis Horvát István – őre a bibliográfiát és a diplomatikát még mint fogalmat is alig ismeri (kaum den Namen nach kennt), hogy lehetne tehát onnan ilyesmit várni. Az egyetemi könyvtár is egy "jobb rendre" vár, míg az akadémiai gyűjteményt csak az intézmény tagjai látogathatják. Sok itt is az igazság, de a Horvát Istvánt illető gonosz oldalvágás – név nélkül, természetesen – egy őt nyilván jól ismerő gyűjtő részéről, nem vet jó fényt leírójára.

Akárhogy is becsmérelte a nemzeti könyvtárt, halála után gyűjteménye özvegyétől vétel útján annak állományába került. A Kézirattárban Fol. Hung. 1887/1-3 jelzet alatt találhatók saját kezűleg írt jegyzékei. ("Néhai Farkas Lajos könyvtárának lajstromai" címmel és Fol. Hung. 1887/4 alatt a "Néhai Farkas Lajos özvegyétől állami költségen 1873-ki őszkor megvásárlott s a Széchényi országos könyvtár részére átvett s újonnan öszveíratott nyomtatványok betűrendi lajstroma".) A lajstromok, meg a Kézirattárban fellelhető néhány levele arra utalnak, hogy főfoglalkozásnak nem a közalapítványi igazgatósági tiszteletbeli ügyvédséget tekinthette (bármi lett légyen is az), hanem a könyvekkel, kéziratokkal való foglalatoskodást, csereberélést. (S ez egyúttal jövedelmezőbb is lehetett.)

A Farkas Lajos kezétől származó lajstromok a gondos, szerzeményeire büszke gyűjtő és az értékeit számon tartó, s ha erre mód nyílik, növelő antikváriusnak kettős egyéniségét mutatják. Gondos leírások, figyelemfelkeltő megjegyzések, olykor árbecslések. Egyes tételek mellett cserére utaló beírások ("Tausch mit Por. Moser", "eingetauscht"), bár ezek többnyire nem igazán jelentős tételek mellett láthatók. Ismét más leírások – különösen a kódexeket felsoroló lajstromban – egyszerűen áthúzottak, bár megjegyzés nélkül, s úgy látszik, nem is kerültek az OSZK állományába. A "lajstromok", bár feltehetően nem egy időpontban készültek, abban megegyeznek, hogy a megjegyzések mindenütt francia nyelven íródtak, s hogy a kódexeket kivéve minden tétel árazott, sokszor javítva, vélhetően a könyvpiac áringadozásainak figyelembevételével.

Az első jegyzék a "Manuscrits" címet viseli és 18 kódex részletes leírását olvashatjuk lapjain. (Az OSZK 14 kódexhez jutott a Farkas-féle gyűjtemény révén, "a múzeumi könyvtár a Jankovich gyűjtemény megvásárlása óta ennyi kódexszel egyszerre nem gyarapodott..." – írta Csontosi.) A leírások a tudományos antikvár katalógusokhoz hasonlóan feltüntetik a provenienciát (amely gyakran túlságosan blikfangos), a kötések módját, stb. Pl. két latin livre d'heures – mindkettő áthúzott tétel – a "célèbre cardinal Mezzofanti" könyvtárából származik, bennük "son autograph". Az egyik émail díszítésű, modern kötés, 6 nagy és 27 kisebb miniatúrával, míg a másik modern bőrkötés 4 nagy miniatúrával és több, mint 20 kisebbel. A 11. sz. alatt leírt "tractatus de substantiis" a már fentebb említett, a Farkas-féle cikkben részletesen leírt kódex, melyet "Abailard"-nak tulajdonít itt is. Itt nem említi, hogy ezt a kódexet Literáti Nemestől vette, annál inkább a 7. sz. alatt leírt – szintén áthúzott – tételnél. Ez egy XI. századi hártya kézirat, amely magyarázatokat tartalmaz az Énekek énekéhez. A 8^{0} pergamen kötésű kódex végén bejegyzés van, amely – ha el lehetne hinni – azt bizonyítaná, hogy a kódex (akkor) 700 éve már Magyarországon volt. Ráadásul gyermekkéztől eredő bejegyzések is találhatók a manuscriptumban,

ilyenek: "ego Vaic", meg "mater mea regina", mintha a kis Vajk, a leendő Szent István olvasgatta volna gyermekkorában, s firkálgatott volna bele gyermek módjára – "voulant faire croire, que cette écriture ait été tracée par le roi St. Etienne." Majd hozzáfűzi – persze ugyancsak franciául – "Ha ezek a sorok autentikusak lennének, akkor ez a kéziratunk legalább egy uradalommal érne fel! De elég, ha elárulom, hogy 1842-ben Literáti Nemes vándor könyvkereskedőtől vettem ezt a könyvet, s a derék embert épp oly jól ismertem, mint kéziratainak hiteles voltát".[22]

Ugyanennek a lajstromnak a II.a) fejezete "Görög és latin remekírók nyomtatva" és a II.b) "Újabbkori latin költők" címet viseli. 201 tételt írt itt le Farkas Lajos, ugyancsak francia megjegyzésekkel. Ezek vagy XVI. századi művek, vagy ha későbbiek, akkor értékes nyomdai remekek, esetleg régi magyarországi nyomtatványok. A III. számot viselő lajstromot "Magyarországra vonatkozó XVI., XVII. és XVIII. századi latin s magyar nyomtatványok" hosszú címmel látta el, és 99 címet írt le benne, míg a IV. fejezet a "Hungarica külföldi nyelven megjelent, s Magyarországra vonatkozó nyomtatványok vegyítve néhány magyar nyelven nyomtatott munkával". Ez összesen 114 tétel, ma sem igazán ritka művekkel, bármilyen "devenu déjà fort rare" csábító megjegyzéssel és ehhez hasonlókkal rakta is meg. Végül van egy igen hevenyészett V. fejezet: "Német, olasz, spanyol és franczia nyomtatványok". Ez lehetett a cserealap, minden tétele árazott is, s itt szerepelnek általában a cserére vonatkozó megjegyzések. A betűrendes lajstrom az egész könyvtárat magába foglalja, előre megírt, utólag felvagdosott és ABC-rendbe összeillesztett-ragasztott papírcsíkokból, utalva az előző lajstromok számaira.

Összesen 1386 kötet nyomtatványt és 223 kéziratot tett ki a vétel, 7.500 Ft vételárért. Csak hogy valamelyes fogalmat nyújtsunk az összeg nagyságáról: a "könyvtárőr", a Széchényi országos könyvtár akkori igazgatója ekkoriban évi 1.400 Ft fizetést kapott, lakással és 700 Ft pótlékkal. Ha arra gondolunk, hogy hogyan viszonylik egy mai igazgatói fizetés egy mai kódex – és nem tizennégy – árához, meg kell állapítanunk, hogy nem volt rossz vétel.

A gyűjtemény egyébként nem került teljes egészében állományba. Van egy *A Farkas Lajos-féle nyomtatványok duplái* c. jegyzék 79 tétellel, egy későbbi kéz grafitceruzával írt és mellékelt jegyzékén a "duplák" müncheni jelzeteit is olvashatjuk, kolligátumoknál is, ahol nem valószínű, hogy valamennyi tagjuk duplum lett volna. (Nem is szólva számos RMK tételről, amely könyörtelenül "dupla" lett.)

Farkas nem csupán hungarikumokat gyűjtött, hanem egyebet is, ami ritka; gyűjteménye a ma is unikumként számontartott első ismert magyar számtankönyvtől, a Debrecenben 1577-ben nyomott – sajnálatosan kissé hiányos – *Aritmetica*-tól (RMNy 23.) a talán legrégebbi koreográfiai szakkönyvig terjed, amelyet ő, mivel címlapja hiányzik, csak a pri-

22 "Si ces lignes étaient authentiques, notre manuscrit vaudrait au moins un domaine! Mais il suffit de dire, que je l'ai acheté du libraire voyageur Nemes Literáti en 1842, et que j'ai connu le bon homme aussi bien que l'authenticité de ses manuscrits." A kódex jelenleg az esztergomi Főszékesegyházi könyvtár tulajdona. Mint a benne levő possessor-bejegyzés tanúsítja, Scitovszky János érsek 1861-ben vette 30 forintért Budán (vélhetően Farkas Lajostól). A bejegyzésnek, ill. az ún. *Esztergomi Krónikának* egész irodalma van, ahogy ez a *Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban.* Bp. 1985. c. katalógusból kitűnik, ahol is a kódex a 25. tételszám alatt szerepel.

világium alapján "Dezais: *Franczia tánczok alakjai.* s.l. s.a."-ként írt le. Ez a Párizsban a 18. század elején megjelent könyvecske is hungarikum: egy Thököly-féle tánc (Marche du Tekely) lépéseit és dallamát is megőrizte számunkra, 190 lapjából 6-ot szentelve nekünk.[23] Cikkéből már láthattuk, hogy egy Corvina birtoklásával is dicsekedett, Jankovich mellett egyetlen magángyűjtőként. Végül, de messzemenően nem utolsósorban említjük meg, hogy Pulszky Ferenc az ő kéziratai között fedezte fel Mikes Kelemennek nem kevesebb, mint 15 eredeti kéziratát, köztük a *Mulatságos napok*-at.[24] Nevét gyűjteménye darabjaiban egy valamikori könyvtáros verébfej betűi őrzik. Egy időre most mi is őrizzük tovább nevének és gyűjteményének emlékét; jellemnek meglehetősen törpe lehetett, de gyűjtőnek minden bizonnyal kiemelkedő.

Horvát Árpád (1820–1894) neve következik a sorban.[25] Emlékét csak könyvgyűjtői minőségében kell élesztgetnünk; nem annyira saját, igazán kiváló tudományos érdemei, mint Petőfi halhatatlansága éltetik egyébként, pusztán azzal, hogy Szendrey Júlia az ő felesége lett röviddel azután, hogy a nemzet özvegyévé vált.

Kétségkívül igen tehetséges ember lehetett, hiszen 28 évesen már a diplomatika nyilvános rendes tanára a pesti egyetemen, mintegy örökölve a tanszéket apjától, Horvát Istvántól. Szinnyei – aki minden bizonnyal igen jól ismerte, – De Gerando Antonina szavait tartotta alkalmasnak idézésre, amikor jellemét kívánta bemutatni: szerény és rokonszenves tudósnak, a haladás buzgó úttörőjének festve le őt. Szendrey Júlia éppen ellenkezőleg, szörnyetegnek látta, szenvedései kútfejének.[26] Az igazság valahol a két pólus között, középen lehetett: pontos, pedáns, apja délibábos álmodozásai helyett a tényekhez szigorúan ragaszkodó, de kevéssé rokonszenves, meglehetősen rátarti, sőt, öntelt egyéniségről tanúskodik könyvgyűjteményét ismertető hosszú írása.[27] György Aladár ugyanis 1885-ben a Statisztikai Hivatal e célból kibocsátott kérdőívei alapján összeállítást publikált Magyarország könyvtárairól,[28] de Horvát Árpád a kérdőív kitöltése mellett hosszú leírást, mondhatni vitairatot szerkesztett, amelyet a *Magyar Könyvszemle* érdemesnek tartott teljes egészében leközölni. "Megvallom, szinte bánom, hogy a Statisticai Hivatalhoz e hiányos kimutatást benyújtottam – írja benne –, mert ezzel saját magam járulok a könyvtáram depretiálásához, becsének, értékének leszállításához, minthogy az efféle jelentések, kimutatások az olvasóban mindig azt a véleményt szokták kelteni, hogy bennök és általok az illető könyvtárnak becsesebb alkatrészei mind meg vannak ismertetve, és kellőleg be vannak mutatva, – a mit pedig az én könyvtáramat illetőleg a jelentésemből következtetni valóban nagy tévedés volna." S valóban, könyvtárának részletes jegyzékét ismerve, meg kell állapítani, hogy korának legmodernebb, leghaladóbb munkáit szinte teljességgel begyűjtötte. Érdeklődése igen sok területre kiterjedt, ám az első helyet azok a munkák foglalják el, amelyek "...egyes korszakok aspiratioinak, mozgató eszményeinek adnak kifejezést", s ezen belül is – legalábbis szemünkben – azok, amelyek által "...igen érdekesen van képviselve ... a materialismus és a spiritismus közt a század ötvenes éveiben kitört

23 Vályi Rózsi: *A táncművészet története.* Bp. 1969. 183.l.: Jean Jacques Désais könyve szerinte 1726-ban jelent meg, s egy Contredanse de Thekely szerepel benne. Ám az OSZK állományában lévő kis kötet ennél régebbinek tűnik, a benne lévő királyi privilégium, amely Désais mesternek táncművészeti könyvek kiadására előjogot biztosít, is erről tanúskodik.

24 *A MNM Széchényi Országos Könyvtára 1802–1902.* Bp. 1902. 42.l. és Pulszky Ferenc: *Mikes Kelemen ismeretlen kéziratairól.* = *Kisf. Társ. Évlapjai.* U.F. X. köt. 1874–1875.

25 *Sz.* IV.köt. 1137–1140.h.; *MÉL* 1. köt. 742.l.

26 *Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása.* Közzéteszik Mikes Lajos és Dernői Kocsis László. Bp. 1930. 184–186.l.

27 *Horvát Árpád Jelentése az Országos M. Kir. Statisticai Hivatalhoz saját könyvtáráról.* = *MKsz.* 1885. 42–57.l.

28 György Aladár: *Magyarország köz- és magánkönyvtárai.* Bp. 1885.

harc". Joggal állítja, hogy "... a socialismus és communismus főbb munkáit mind bírom, ilyenek: Morelly, Saint-Simon, Fourier, Considerant, Louis Blanc, Cabet, Dezamy, Proudhon, Villegardelle, Wertling, Lassalle, Marx, Krapotkin, stb. – azonfelül pedig a socialismus és communismus bírálatos ismertetését tartalmazó munkákat is..." ("A főbb munkákat mind", sajnos, túlzás.)

Ám Szendrey Júlia sem alaptalanul panaszkodott a számára mélyen megalázó, pornográf képeskönyv-lapozgatásokról, bár férje e gyűjteményét is tudományosan alapozta meg: "Csak vaskalaposság, vagy pharisaeismus tagadhatja azt, hogy a sociológiának egyik legérdekesebb thémája a nő. E tárgynak irodalma rendkívül gazdag; a mit én abból bírok, az annak színe-java, a mi az európai négy kultúr-nyelven e tárgyról megjelent... I.a/ a nő physiologiai és ethnographiai tekintetben; b/ a nő psychologiai és erkölcsi tekintetben; c/ a nő társadalmi tekintetben (a nő munka köre, a nőemancipatio); d/ a nő jogi tekintetben (a nő törvényes állása); e/ a nő történelmi tekintetben. II. a/ a szerelem; b/ a házasság; c/ a család; d/ az elválás; e/ a prostitutio."

A mintegy 5.000 bibliográfiai egységet kitevő gyűjteményt az apja két szobát elfoglaló, gyönyörű könyvtárában, apja tudós és irodalmár barátai körében felcseperedő Horvát Árpád már gyermekkorában kezdte el megalapozni, azokkal az ajándékokkal, amelyeket Kazinczy, Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Vitkovics Mihály, Kulcsár István – vagyis az apai jóbarátok – adományoznak neki. (György Aladár összeállítása 1826-ot adja meg a könyvtár alapítási évének, tán némi malíciával, mert Horvát akkor éppen hatesztendős volt.)

A gyermekkori könyvgyűjtés kedves ábrázolását azonban ellenszenves önteltségről tanúskodó-árulkodó mondatok követik: "...tizennégy éves koromban az egyetemre kerülök... tizenhat éves koromban leteszem a Philosophiae Doctoratust... birtokában vagyok az európai négy kultúrnyelvnek: a németnek, a francziának, az olasznak, az angolnak...", majd másutt: "...nincsen Magyarországban nagyobb könyvtár, mely *oly tervszerűen* volna gyűjtve, mint az enyém..." És legvégül: "...bezárom pedig e jelentést azon mély meggyőződésem kifejezésével, hogy az olyan könyvgyűjtő, ki a világban szerepel, a ki politikai küzdelmekben élénk részt vesz, a ki kaszinókba, klubokba, mulatságokba jár, – az lehet ugyan geniális ember, lehet nagy tudós, lelkes irodalombarát, s ha vagyonos ember, lehet nagy könyvtára is; de *bibliograph* – a szó tudományos értelmében – nem lesz az soha: az igazi bibliograph csak olyan fajta emberekből válhatik, kiket a profanum vulgus a "könyvmoly" gúnynévvel szokott illetni; de az ilyenekből is csak úgy lehet, ha meg van benne az, a mit a német 'tüchtige Schulbildung' szavakkal fejez ki..."

Horvát Árpád könyvtáráról a Kézirattárban Fol. Hung. 1887/10–12 jelzet alatt található könyvjegyzékei tanúskodnak. Noha több mint fele a gyűjteménynek duplumnak (vagy meg nem tartottnak) bizonyult, például az 1897-ben feldolgozott 3577 műből 1873,[29] a megmaradt anyag a kortárs külföldi irodalom valóban élvonalbeli munkáival és igen jó segéd- és kézikönyvekkel gazdagította az állományt.

A könyvtárat dr. Mészáros Károly vásárolta meg s adományozta az Országos Széchényi Könyvtárnak, "...azon kikötéssel, hogy abból az itt már meglévő munkák példányai részint az Eötvös-kollégium, részint pedig egyes szemináriumok könyvtárai között osztassanak szét".[30] A vételár 6.000 forint volt. Sajnos, vajmi keveset tudunk szentiváni dr. Mészáros Károlyról, a bőkezű mecénásról. Amit tudunk róla, azt genealógiai munkák őrizték

29 *MKsz.* 1898.3.l.

30 *MKsz.* 1896. 181.l. *(Évnegyedes jelentés... 1896. jan. 1-től márc. 31-ig.)* és OSZK Irattár 82/1896. sz. ügyirat.

meg számunkra:[31] Dr. Mészáros Károly ny. cz. honvéd törzsorvos 1895. június 20-án kapott nemességet, s lett szentiváni dr. Mészáros Károly – vagyis akkortájt, amikor a Horvát-féle könyvtárat megvásárolta. Azt is tudjuk, hogy négy fiúgyermek apja volt. Ennek ellenére adott 6.000 forintot a nemzeti könyvtár gyarapítására, ami annál nagylelkűbb cselekedetnek tűnhet, minél inkább figyelembe vesszük az akkori árviszonyokat. Ugyanabban az évben vásárolta meg például az OSZK Michael de Hungaria 1480-ban nyomott "*Sermones tredecim*" című ősnyomtatványát 63 forintért,[32] arról nem is szólva, hogy a nemzeti könyvtár egy teljes évi beszerzési kerete hozzávetőlegesen azonos volt a Horvát-könyvtár árával. A nemzet háláját mindössze az a kis kerek bélyegző fejezi ki, amely a könyvekben és az egykorú katalóguslapok proveniencia-rovatában együtt őrzi kettejük nevét: "Horvát Árpád könyvtára, Szentiváni Dr. Mészáros Károly ajándéka" felirattal.

Lanfranconi Grazioso Enea (1850–1895) a századvég egyik igazán jelentős gyűjtője és mecénása volt.[33] Olaszországban született, s csak húszesztendős korában került Magyarországra, mégis kincset érő térképeket s képeket adományozott a nemzetnek. Horvát Árpád – noha biztosan ismerte – nem tarthatta "bibliograph"-nak, inkább amolyan "vagyonos ember"-nek, aki nagy könyvtárra tud szert tenni. A *Vasárnapi Újság* halálozási híradása szerint[34] dúsgazdag ember volt, "...ki százezreket fordított műgyűjteményeire". S valóban azt kell hinnünk, hogy anyagi lehetőségei szinte korlátlanok voltak. Feltehetően már Magyarországra településekor gazdag ifjú volt, vállalkozásához is erre volt szüksége, de például könyvtára alapítási éveként is 1870-et jelölte meg György Aladár már említett statisztikai kérdőívén,[35] vagyis ideérkezése időpontját. Pozsonyban palotát építtetett magának, ahol csak a könyvtár három szobát töltött meg. Akkor, amikor más gyűjtők évente néhány száz forintot fordítottak könyvek vételére, ő György Aladárnak évi 5.000 forint ára könyvvásárlási és 2.000 forint értékű köttetési költségről számolt be. "Régi metszetekből, történelmi rajzokból és térképekből egész múzeumot szerzett" – írja a *Vasárnapi Újság*. E gyűjteményeiből az 1885. évi kiállítás után, ahol gyűjteménye igen nagy sikert aratott, 14.000 térképet adományozott a fővárosnak. Budát és Pestet ábrázoló metszeteiről pedig a Pesti Könyvnyomdában készült külön katalógus *Lanfranconi Enea által Budapest fővárosnak ajándékozott történeti képek jegyzéke* címmel, 1887-ben. Csodaszép képtára lehetett (Dm 426 jelzeten a katalógusa), melyből egyetlen képet – egy Rubens festményt – Munkácsy Mihály negyedmillió forintra becsült.

Nemcsak vállalkozó volt, mérnökként is működött. Felmérte a Dunát Pozsonytól Orsováig, s ármentesítési munkálatokkal is foglalkozott. Könyveit saját költségén nyomatta ki, majd saját költségén, több nyelven közzétette azokat a köszönő leveleket is, amelyeket ismert közéleti személyiségektől kapott e könyvek megjelenése alkalmából. (E köszöneteket nem az ármentesítéshez kiválóan értő mivoltukból fakadóan írták uralkodók, politikusok és más személyiségek, hanem a gyönyörűen kötött példányok megérkeztének nyugtázásaképpen.) Munkáit – és vélhetően saját rajzolású térképeit, amelyekből szintén több is van a könyvtár birtokában – az 1882. évi első hazai könyvkiállításon külön teremben mutatta be.[36] Amatőr régész is volt, e témakörben írt publikációját is említi Szinnyei. A kéz-

31 Kempelen Béla: *M. nemesi családok*. Bp. 1913. 7.köt. 120.l. (tévesen 1905. jún. 20-ra téve a nemesség megadásának évét), és Gerő József: *A királyi könyvek*. Bp. 1940.140.l.

32 *MKsz*. 1896. 181.l.

33 *Sz*. VII. köt. 704–706.h.; *MÉL* 2.köt. 26.l. *Pallas lexikon* 11.köt. Bp. 1895. 233.l.

34 *Vasárnapi Újság* 1895. III. 17. 173.l.

35 György Aladár i.m. 440.l. és 494.l.

36 Csontosi János: *A király a budapesti könyvkiállításon*. = *MKsz*. 1882. 172–173.l.

irattárban van egy hagyatékából származó album (Fol. Ital. 44), amely olasz reneszánsz festők képeiről készült ceruzarajzokat tartalmaz, és azt a gyanút ébreszti a szemlélőben, hogy e szép, de kissé iskolás képeket maga az ifjú Lanfranconi rajzolta.

Sikeres volt, gazdag volt, költséges gyűjtőszenvedélyét eredményesen és országos elismerés által övezetten tudta megvalósítani. Emellett, – hogy újra a *Vasárnapi Újság*ot idézzük – "...belső összeköttetésben állt a tudományos világgal". És mégis: negyvenöt esztendős korában "...fegyverrel vetett véget életének". Öngyilkossága okát nem tudni: végrendelet nem maradt utána, s a halála előtt papírra vetett néhány sor olvashatatlan volt.

Olaszországban élt két testvére, valószínű, hogy ők voltak azok az örökösök, akikkel hagyatéka ügyében azonnal tárgyalni kezdett a kultuszkormányzat. Lanfranconi öngyilkossága 1895. március 9-én történt, s a *Magyar Könyvszemle* 1895. évi folyamának 187. lapján már olvashatjuk, hogy micsoda nagy nevekből összeállított tudományos bizottságot küldött ki a VKM a hagyaték megtekintésére és az örökösökkel való tárgyalás végett. A végső alkudozásokkor azután Szalay Imre, a Néprajzi Múzeum és Radisics Jenő, az Iparművészeti Múzeum igazgatója is csatlakoztak a tudós bizottsághoz. Az alkudozások eredményét Fejérpataky László 1896. december 4-én kelt, Szalay Imréhez címzett jelentéséből[37] tudjuk. A könyvtárat "...mintegy 15.000 frtnyi becsértékben egyéb gyűjteménytárgyakkal egyetemben összesen 26.000 frtnyi vételárért" vette meg az állam. A jelentés mellékleteként Fejérpataky László már nemcsak részletes jegyzéket terjesztett fel, hanem a jegyzékelt könyvek müncheni raktári jelzeteit is feltüntette, illetve ahol ilyen nem szerepelt, az duplumnak minősült. A végelszámolásból az derül ki, hogy a teljes bekerült könyvtár 2.130 mű volt 4.821 kötetben, ebből azonban 753 mű, 1.628 kötetben duplumnak bizonyult. A gyűjtemény számunkra legértékesebb részei a Dunára és annak vidékére vonatkozó munkák, meg a török háborúkról szóló, egykorú tudósítások, és természetesen a térképek. Nem a nemzeti könyvtár gyűjtőkörébe illenek, de igen szépek és értékesek azok a terjedelmes díszművek, amelyek – többnyire olasz – műalkotásokról – épületekről, festményekről, szobrokról – készült metszeteket tartalmaznak.

Valamennyi kötetben csinos parányi bélyegző tartja fent a gyűjtő emlékét, míg a könyvtár egészéről a Kézirattárban Fol. Hung. 1887/16 jelzeten őrzött könyvjegyzék ad pontos képet. Ez a jegyzék szerzői betűrendes, s – mint már említettük, – a megtartott műveknél az eredeti müncheni szakjelzetet is feltünteti. 2052. tételszámig terjed a betűrend, majd két olyan mű következik, amely "...Benczur Gyulánál volt kikölcsönözve, s így később vezettetett be". (Benczur a VKM által kiküldött bizottság egyik tagja volt, s a két mű, amely őt érdekelte: Nagy Miklós: *Magyarország képekben*. I–II. köt. Pest, 1867. és Happelius, E.G.: *Theatrum exoticorum*. Hamburg, 1688.) Az ez után következő tételekből is érdemes néhányat felsorolni, mert ezekkel azt tudjuk bemutatni, hogy mit tartottak megfelelőnek kiemelni rögtön a könyvtár megvételekor az "...ezredéves országos kiállításra":

Abraham a S. Clara: *Neu eröffnete Weltgalerie*. Nürnberg, 1703. 2°. (100 kép) – Anthr. 2. lett a müncheni jelzete.

Bruyn et Hogenberg (sic!): *Urbium praecipuarum mundi theatrum*. V. et VI. Coloniae, 1572–1618. Nagy 4°. Két kötet. (128 kép) – Geo 13°.

Pürckenstein, Burckhard: *Auserlesener Anfang mathematischer Wissenschaften*. Augsburg, 1695. (Javítva 1731-re) Kis 4°. (123 kép) – Math 123d.

Groots, Ant.: *Portraits des hongr[ois]* etc. La Haye, 1742. 2°. (32 kép) – Hung. h. 393.

Denkmal Serinischer Häldenthaten (sic!) 1664. Kis 4°. (39 kép) – Hung. h. 434.

37 OSZK Irattár 569/1896 (korábbi ügyiratok: 182/1895, 197/1895).

(A kiállításra küldöttek közül egy mű – Haugen, Hans zum Freystein: *Der Hungern Chronika*. Wien, 1534. – mellett a "kicserélve" megjegyzést találjuk, de hogy mire és kivel, arról, sajnos, nincs tájékoztatás.)

A kiállításra válogatók a bőség zavarával küzdhettek, mert még az állományba nem vett duplumok között is rendkívül értékes és szép darabok szerepeltek, pl. a Merian-féle *"Die Beschreibung des Königreichs Hungarn"*, vagy Weigel-féle metszetes könyvek, s a kötetek mind szépen kötött, válogatottan jó példányok voltak. A Lanfranconi gyűjtemény nélkül az Országos Széchényi Könyvtár egésze, de különösen a Térképtár sokkal szegényebb volna.

Lanfranconi Grazioso Enea neve mellé közvetlenül egy másik, idegenszerűen hangzó név kínálkozik, aki amellett ugyancsak szenvedélyes és eredményes műgyűjtő volt.

Delhaes István (1845–1902)[38] flamand hangzású neve ellenére Pesten született. Édesapja Hollandiából vándorolt Magyarországra, s telepedett le Pesten, ahol magyar nőt vett feleségül. Delhaes István 1845-ben – a *Vasárnapi Újság* szerint 1843-ban – született. Nagykereskedő apja Bécsben taníttatta festeni. Több képet festett, de mint festőművész, nem szerzett nevet magának. Ezzel szemben kiváló restaurátor lehetett, mert a Liechtenstein hercegi képtár restaurátora volt. Végső fokon azonban nevét gyűjteménye, s ezzel kapcsolatos végrendelete tartja fenn. "Gróf Széchényi Ferenc és Delhaes István – ez a két név a határjelzője a Magyar Nemzeti Múzeum százéves történetének... – írja róla, azaz gyűjteményéről a Vasárnapi Újság.[39] – Amaz, a magyar főúr megvetette alapját ... emez, az idegenből közénk szakadt, élete javát Bécsben töltött művész... becses hagyományával oly mértékben járult ... gyarapításához, melyet méltán mondhatunk nagyszerűnek..." Jankovich óta a régiségtár így nem gyarapodott, de Jankovich hagyatékát drága pénzért kellett megvásárolni, míg Delhaes csak "...a nemzet hálás emlékezetére gondolt, amikor ... szenvedéllyel gyűjtött műkincseit a Múzeumnak hagyta": A régiségtár elsősorban egyiptomi régiségekkel gyarapodott, de – amiről a *Vasárnapi Újság* nem szól – a Szépművészeti Múzeum sem akármilyen értékekhez jutott hagyatékából. Az emlékére 1910-ben rendezett kiállítás katalógusa[40] előszavából tudjuk, hogy csak a Szépművészeti Múzeum egymaga 14.453 metszetet és 2.683 rajzot kapott, no, meg persze Delhaesnek is néhány festményét. Mindezek után természetes, hogy neve a művészettörténészek fülében ismerősen cseng. Ám könyvhagyatékáról már rég megfeledkezett a nemzet. Ez nem meglepő, mert nem volt szenvedélyes könyvgyűjtő, könyvei csak kiegészítik metszetgyűjteményét: neves művészek illusztrált munkái, metszetei, litográfiái. Néhány példa: Dürer: *Underweysung der Messkunst*. Nürnberg, 1525. – Romeyn de Hooghe rajzai Nicolaus Petters Amsterdamban megjelent, birkózásra oktató könyvéhez. – Ridinger gyönyörű, élettel teli lovasmetszetei *(Vorstellung und Beschreibung derer Schulpferden)*. – Matthäus Loder osztrák festő színezett, kőre metszett karikatúrái J.F. Castelli *Sammlung menschlicher Thorheiten* c., Bécsben 1818-ban megjelent, igen ritka könyvéhez.

Fejérpataky László, a könyvtár akkori igazgatója 1902. IV. 24. kelt és Szalay Imre múzeumigazgatónak címzett felterjesztéséből[41] tudjuk meg, hogy a Nemzeti Múzeumnak, pontosabban Szalaynak kellett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz javaslatot tennie a végrendeletben felajánlott gyűjtemény három intézmény közötti elosztásához. (Ehhez kellett Fejérpatakynak elszámolnia a Delhaes-féle könyvekkel, amelyeket egyetlen mű kivételével megtartott a Széchényi Könyvtár számára. Az egyetlen mű, amelyet

38 *Művészeti lexikon*. 1.köt. Bp. 1965. 521–522.l.; *Vasárnapi Újság* 1902. 765.l. lábjegyzet a "NM régiségtára" c. cikkhez.

39 *Vasárnapi Újság* 1902. 785–786.l.: *A Delhaes gyűjtemény, s egyéb régiségek a Nemzeti Múzeumban.*

40 *Delhaes István emlékkiállítás*. Bp. 1910. Orsz. Szépmüv. Múzeum, Grafikai Osztály.

41 OSZK Irattár 456/1902.

"...mint a könyvtár állományába nem tartozót, a Nemzeti Múzeum növénytani osztályához" tett át, egy botanikai metszetgyűjtemény. Nicolas Robert, Abraham Bosse és Louis de Châtillon francia művészek készítettek illusztrációkat Denis Dodart *Mémoires pour servir à l'histoire des plantes* c. munkájához, csakhogy ez a munka igen-igen csonka maradt, s a metszetek sohasem kerültek melléje. A 319 táblához jóval később nyomtattak címlapot és pár lapos magyarázó szöveget.[42] Így lett a címe a jelentésben említett *Recueil des plantes dessinées et gravées par l'ordre du roi Louis XIV.* Paris, 1701.)

Az OSZK állományába 381 kötet került összesen, azt lehet mondani, hogy egyik drágább és becsesebb darab, mint a másik. Delhaes nevét semmi nem őrzi a kötetekben, csak ha valakinek feltűnnék, a raktárban kutatgatva, hogy az 1902/55 leltári számot feltüntető kötetek milyen szépek, s milyen gazdagok művészi illusztrációkban, akkor jutna vissza a leltári napló révén Delhaes István feledésbe merült, holott emlékezésre olyannyira érdemes nevéhez.

Mai szemmel nézve, amikor az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum növénytára már régen nem egyazon intézmény két osztálya, nehezen értjük meg Fejérpatakyt, hogy hogyan is mondhatott le a könyvtár nevében egy olyan könyvművészeti alkotásról, mint az előbb említett botanikai album! Könyvtárigazgatói tevékenységére nem is az ilyen gesztusok a jellemzőek, hanem inkább éppen az ellenkezőjük, ahogy ez a következőkből, a Hajnik-könyvtárról írottakból is kiderül.

Dr. Hajnik Imre (1840–1901)[43]. *A budapesti társaság* címmel 1886-ban jelent meg a Pallas kiadó kiadásában egy névtelen munka, amely százszámra mutatja be – legalább egy-két mondat erejéig – azokat, akik Budapesten a társadalmi, vagy kulturális életben szerepet játszottak. Hajnikról ezt olvashatjuk: "Érdemteljes tagja azon Hajnik-családnak, mely már annyi jeles munkaerőt adott... közéletünknek. Nagyszabású műben kezdte meg budapesti egyetemünk ezen daliás ifjú tanára Magyarország alkotmánytörténetét, forrástanulmányi alapokon." (Ezenkívül is számos jelentős jog- és alkotmánytörténeti munkát írt, *Egyetemes európai jogtörténet*-e európai hírű tudóssá emelte.) Hatalmas könyvtára kifejezetten munkaeszköz lehetett: magyar és külföldi jog-, illetve alkotmánytörténeti monográfiák, forráskiadványok, szakfolyóiratok sorozatai. Ismert gyűjtemény volt, amelyet György Aladár is bevont felmérése körébe.[44] Innen tudjuk, hogy 1862-től számította gyűjtője a könyvtár alapítását, s hogy az már 1885-ben hétezer kötetnél is többet számlált.

Hajnik Imre 1901 augusztusában halt meg. Könyvtárát a VKM kívánta megvásárolni, érdekes módon nem az Egyetemi Könyvtár vagy az Akadémiai Könyvtár számára – noha egyetemi tanár és akadémikus volt, – hanem a pozsonyi városi könyvtárnak. A könyvtár katalógusát 1902-ben küldték meg Szalay főigazgatónak azzal, hogy a nemzeti könyvtár nyilatkozzék, mely tételekre óhajt élni elővételi jogával. Szalay a katalógust 1902 decemberében küldte meg Fejérpatakynak, majd nem kapva választ, 1903. március 8-án megsürgette a könyvtár véleményezését. (Az aktákat valahogyan akkor sem siettek elintézni.) Fejérpataky, úgy látszik, erre a sürgetésre kézbe vette vagy a katalógust, vagy annak ügyét: mindenesetre 5 nap múlva már ment is a gondosan megfogalmazott válasz,[45] amelynek lényege: mindent akarunk.

"...A Hajnik-könyvtár jegyzékének áttanulmányozása arról győzött meg, hogy ezen rendkívül értékes, ritka tapintattal és szakértelemmel, egy tudományos érdemekben gazdag emberélet folyamán egybegyűjtött jogi, jogtörténeti és történelmi könyvtárnak a maga

42 Graesse, G. J. T.: *Trésor des livres rares...* Tom. 6. Paris 1900. 136.l.

43 *Sz.* IV. köt. 276–278. h.; *MÉL* 1. köt. 658.l.; *Századok* 1903. 677–678.l.; *A budapesti társaság.* Bp. 1886. 464–465.l.

44 György A. i.m. 434.l.

45 OSZK Irattár 112/1903.

egészében nem valamely vidéki könyvtárban, hol megfelelő használata legalábbis problematikus, hanem a fővárosban, a tudományos élet gócpontjában van méltó helye. Fővárosi könyvtáraink éppen abban az irányban mutatnak nagy hézagokat, mely irány a Hajnik-könyvtárban kitűnően van képviselve ... Ismerve a Széchényi Orsz. Könyvtárnak e tekintetben nagy hiányait, s más részt erőnkhöz és a körülményekhez képest törekedve azon, hogy könyvtárunkat valóban magyar nemzeti könyvtárrá fejlesszük... helyrehozhatatlan mulasztásnak tartanám, ha meg nem ragadnánk minden módot és eszközt az értékes könyvtár megszerzésére."

Rögtön ezek után konkrét javaslatok következnek. A könyvtárat az "igen jutányos" tízezer forintos áron a VKM az OSZK-nak vegye meg, tudatosítva az örökösök képviselőiben, hogy ez esetleg három részben kerül kifizetésre. Mivel a könyvtárnak nincs pénze, a költségeket vagy a Múzeum valamely alapjából, vagy a minisztériumtól kicsikart pénzből fedezzék. A duplumokat természetesen más könyvtárak kapnák, s ezért a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége arányosan téríthetne a vételárból. Legvégül pedig leszögezi, hogy mivel nemcsak a pénznek, de a munkaerőnek is szűkében van a könyvtár, no meg hely sincs elég, a Múzeum biztosítson helyet és munkadíjat a Hajnik-féle könyvek feldolgozására.

Fejérpataky László tudományos tekintélye a mai napig él szakmai körökben. Nem csoda hát, hogy a könyvtár 1903. évi jelentésében[46] már hírül adja: "...az év szerzeményei közt kétségkívül a legbecsesebb" a Hajnik-könyvtár, melyet végül is a minisztérium vásárolt meg a Széchényi országos könyvtár számára, a tudós igazgató akciójának eredményeképpen.

Fol. Hung. 1887/5-6 jelzeteken őrzi a Kézirattár a Hajnik-könyvtár jegyzékeit. (Fol. Hung. 1887/7 alatt még egy későbbi bibliográfiát is ugyanerről.) Az egyik jegyzék még az eredeti tulajdonosé lehetett, az elhelyezésre utaló beszúrások – az ablak előtt, stb. – erről árulkodnak. A másik jegyzék gépelt, bizonyos fokig betűrendes, de több részletben újrakezdődik, s noha nem teljesen azonos, többször sorol fel azonos műveket. A lapok között egy kézzel írott kis cédula: "Semmi becslés. Hogy fognak ezek a művek majd leltároztatni?"

Mindenesetre ez a gépiratos jegyzék a megtartott művek lajstroma. Sorszámozása is többször újrakezdődik, s bár a darabszámok a művek mellett szerepelnek, összeadás még a lapok alján sincs. Leltárba valóban nem kerültek ezek a könyvek – noha ebben az időben már volt leltár (láthattuk, hogy az azonos évben bekerült Delhaes-féle könyvek az 1902/55 lelt. számot kapták. Fejérpataky nem túlzott, amikor hangsúlyozta a gyűjtemény tudományos értékét, nemcsak jog- és alkotmánytörténettel, de egyetemtörténeti monográfiákkal, matrikulákkal, s főképpen számos forrásmunkával gazdagította a nemzeti könyvtár állományát. (Csak "Monumenta", vagy "Monumenti" címkezdetet tizenhármat lehetett összeszámolni, Pármától Szardíniáig, vagy a prágai Károly Egyetemre vonatkozó forrásoktól a cseh-morvaországiakig.) (Emellett persze rengeteg olyan alapvető magyar munka, amely már duplum lehetett, a Fejér-féle *Codex Diplomaticus*-tól Waldstein-Kitaibel botanikai díszművéig, a legdrágább magyar vonatkozású művek egyikéig.)

Leltár helyett a lajstrom a Kézirattárban az, amely a Hajnik-könyvtár és gyűjtője, a tudós Hajnik Imre emlékét őrzi, meg a könyvekben – és a néhai müncheni címleírások proveniencia-rovatában – egy bélyegző: Hajnik Imre könyvtárából.

Ahogyan Hajnik Imre tudományos alapossággal gyűjtött könyvtára a XIX. századi jog- és alkotmánytörténetre vonatkozó művekben tette viszonylag teljessé az OSZK állományát, úgy jutott egy szinte teljesnek mondható gyűjteményhez egyiptomi, palesztínai és

46 *MKsz.* 1904. 133.l.

törökországi – meg még sok egyéb közel-keleti – útleírásokból egy szenvedélyes utazó jóvoltából a könyvtár. (Sajnos, csak a XIX. század útleírásaira kell gondolni, meg a XVIII. század legvégéből néhány kötetre, ám ez is igen szép és értékes könyvanyagot jelent.)

Révay Ferenc báró (1835–1916)[47] a gyűjtő és mecénás, akitől a könyvtár e szép gyűjteményt örökölte. Nem sokat tudunk róla: Szinnyeitől azt, hogy arisztokrata, főispán, főrendiházi tag, cs. és kir. kamarás volt; "A budapesti társaság" névtelen pletykálójától pedig annyit, hogy "...külföldön, főleg Egyiptomban telel többnyire", s hogy "nagyon tudománykedvelő, világot beutazott, gazdag főúr". Ám ez utóbbit könyvtára is elárulja: Egyiptom foglalja el a legnagyobb teret a gyűjteményben: kultúrája, múltja, sőt nyelve – rengeteg arab nyelvkönyv –, de a "világot beutazott" mivoltról számos egyéb országra vonatkozó útikönyv tanúskodik. A "tudománykedvelés" bizonyítéka az ókor történetére és irodalmára vonatkozó művek nagy száma Schliemann *Mykene* (1878), *Ilios* (1881), *Troja* (1884) és *Tyrins* (1886) c. munkáitól a nagyszámú klasszikus auktorig (csak XVI. századi kiadás van több, mint húsz). A német, francia, angol, stb. útleírásokon, expedíciós beszámolókon kívül természetesen a szebbnél szebb magyar úti- és vadászati könyvek (Andrássy Manó útikönyve, meg az ugyanő által szerkesztett *Hazai vadászatok*, hogy két drága könyvet említsek példaként) szerepelnek gyűjteményében. De olyan ritkaságok is, mint Andreas Christian Zipser *"Der Badegast zu Sliatsch"*-a (1827-ből), vagy Karl Timlichtől *A magyar és horvát nevezetes öltözetek* (Bécs, 1816). Rokonléleknek érezhette Goldziher Ignácot meg Vámbéry Ármint, mert szinte minden könyvüket megvásárolta.

Ha a 131/1916 leltári szám alatt a növedéki naplóban található bejegyzéseket olvassuk, láthatjuk, hogy a kortárs szépirodalom esetleges, és nyilvánvalóan szubjektív alapon történő válogatásán kívül gyűjteménye egyéb részét határozott profillal szedte össze. Mint említettük: klasszikus irodalom, az ókor művészete és kultúrája, utazás, s ehhez kapcsolódóan viseletek. Az ezen kívül eső darabokat nem tartotta meg, noha értékükkel nyilvánvalóan tisztában volt. 1883-ban például a nemzeti könyvtár "naptárirodalmi hiányát ... 121 darabbal egészíté ki, melyek mind kiváló becsűek".[48] Akkoriban még csak az RMK 1. kötetét jelentette meg Szabó Károly, s így még csak a magyar nyelvű kiadványok számbavétele történt meg, azokat tartották különös becsben. Nos, Révay adományában 7 darab olyan magyar nyelvű naptár volt, amelyek 1662 és 1696 között jelentek meg, és akkor legalábbis unikumnak számítottak. A hagyatékban már csak 9 RMK volt, de azok között is volt eladdig ismeretlen, amelyet Melis rögtön ismertetett is a *Könyvszemle* "Magyar Könyvesház" rovatában.[49]

Végelszámolásban a *Révay és Szinnyei könyvtárról jelentés*[50] 3490 darab könyvet (sok többkötetes volt egybekötve), 9 RMK-t, 44 db aprónyomtatványt, 32 kötet hírlapot, 8 kéziratot és 24 levelet, 10 db eredeti és 7 db másolatban lévő XVI. század előtti és 104 db XVI. századnál későbbi iratot is feltüntet. Havrán Dániel, aki mint a "...külön díjazás mellett és rendkívüli időben", azaz du. 3–6 óra között tevékenykedő feldolgozók vezetője a jelentést összeállította, még azt is szükségesnek látta hozzátenni, hogy a könyvek mind "...tiszta és kötött állapotban jutottak birtokunkba". Valahogyan óhatatlanul az az érzése támad a kései kollégának, hogy ez a hagyaték csak azért szerepel a kiemelt becsű gyarapodások között, mert segítségével sikerült a külön díjazást a feldolgozáshoz kiharcolni (mást is feldolgoztak ugyanis egy füst alatt), no meg a sok szép és jó állapotú hazai díszmű miatt, minden egyebet meglehetősen idegennek, állományba nem illőnek kellett érezniök. Mai szemmel, amikor a sok, gazdagon illusztrált útleírás címeit olvassuk, s ezekről

47 Sz. XI. köt. 845. h.; *A budapesti társaság.* Bp. 1886. 414.l.
48 *Jelentés a MNM könyvtárának állapotáról 1883–4-ben.* = *MKsz.* 1884. 148.l.
49 *Siralmas beszélgetések.* H.n. 1703. *MKsz.* 1917. 98.l.
50 OSZK Irattár 32/1917

tudjuk, hogy igencsak megnövekedett az értéke az e korból származó, acélmetszetekkel díszített műveknek, becses gyarapodásnak kell tekinteni e szép, egységes profilú gyűjteményt.

A Révay család férfiágon kihalhatott, mert a hagyaték ügyében hosszas pereskedés kezdődött, mint ez a hagyatéki eljárás során az OSZK-t képviselő Havrán Dániel egy jelentéséből kitűnik.[51] Ám a könyvtár azonnal hozzájutott Révay Ferenc könyvtárához, és a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtára is a maga örökségéhez, mert ebbe az összes örökös és potenciális örökös beleegyezett. Feltehetően ugyancsak pereskedés során, körülbelül ugyanakkor jutott az OSZK egy másik hagyatékhoz is. Ez is meglehetősen egységes gyűjtemény, amely azonban a gyűjtés körét tekintve sokkal szerencsésebben egészíti ki a nemzeti könyvtár állományát, mint Révay Ferenc útleírásai, expedíciós könyvei.

Almásy Pál (1818–1882)[52] az 1848-as szabadságharc, s az azt követő évek politikai életének számottevő személyisége volt, ráadásul az ország egyik leggazdagabb embere. Gyermekkorát egy titokzatos bűnügy árnyékolta be: előbb nagyapja halt meg rejtélyes körülmények között, egy pohár limonádé elfogyasztása után, majd rá néhány hónappal az édesapja. A nagyapa hirtelen halálát – amely egyébként a német színház páholyában következett be, az orvosok még agyvérzésnek tulajdonították, ám az apa halálakor már megállapították a mérgezést. A szálak a család ügyvédjéhez, s annak egy felbérelt emberéhez vezettek, de az indokot nem sikerült kideríteni, "...a mérgezés titkának fátyola mégsem lebbent fel" – hogy a régi sajtót idézzük. A még gyermek Almásyt ennek megfelelően nagy aggodalommal vették körül. Felnőve, benne ennek a félelemnek nem lehet nyomát találni, sőt: mivel az 1849. évi trónfosztási határozatkor a debreceni országgyűlés elnöke volt, a határozatot ő mondta ki. Ezért – távollétében – halálra és vagyonelkobzásra ítélték. Családja elég hamar kieszközölte számára az amnesztiát, s így az 1860-as évek legelején hazatért svájci és franciaországi emigrációjából. A határozati párt egyik vezető személyisége lett, ám ugyanakkor ismét összeesküvést szervezett a magyar függetlenség visszaállítására, amelyet árulás folytán lelepleztek, s őt újra halálra, majd kegyelemből 20 évi várfogságra ítélték. Rövid időt töltött fogságban, mert befolyásos családja – no meg a kiegyezés előszelét hordozó idők – meghozták számára a szabadulást. Többé nem foglalkozott politikával, hanem visszavonultan élt. "A társadalomban a legudvariasabb ember"-ként aposztrofálta őt a *Vasárnapi Újság* halálozási rovatának zsurnalisztája, amellett igen nagy összegeket költött közcélokra. Az Akadémia épületéhez adott nagy adományt, de a magyar képzőművészeti társaság megalakulásához is erőteljesen hozzájárult. Azután valamiféle vállalkozásba kezdett, amely elvitte a hatalmas vagyont. Gyermekeivel is szerencsétlennek érezhette magát, mert fia – míg ő még emigrációban volt – osztrák katonatiszt lett, leánya is osztrák tiszthez ment férjhez. Végül még azt is meg kellett érnie, hogy fia fiatalon meghalt. Egy ideig vidéken élt, majd a fővárosban, de annyira visszavonultan, hogy sokan tán halottnak is tarthatták. Özvegye, "Almásy Malvin úrnő, Almásy Sándor képviselő nővére" második felesége volt, aki sok évvel élte túl.

Az emigrációban is szoros kapcsolatban állt Kossuthtal és Teleki Lászlóval, de Tanárky Gyula naplóját olvasva az az ember benyomása, hogy a róla alkotott vélemény nem volt valami kedvező. Tanárky szerint Kossuth vele kapcsolatban "zug-conspiratio"-t emleget, sőt erről az összeesküvésről úgy véli, hogy Almásy és Beniczky árulása folytán leple-

51 OSZK Irattár 27/1915

52 Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái.* I.köt. Bp. 1939. 439–440.h.; *MÉL* 1.köt. 24.l.; *Vasárnapi Újság* 1882. 721.l. és 725–726.l.

ződött le.[53] Ez a gyanakvás onnan is eredhetett, hogy oly hamar kapott amnesztiát, s azt el is fogadta. Lehet, hogy ez a bizalmatlanság szegte kedvét, s ezért vonult vissza a politikai, sőt társadalmi élettől is.

Sajnálatosan kevés adat maradt fenn, vagy pontosabban lelhető fel a könyvtáron belül arról, hogy ez a könyvtár hogy került hozzánk. 1925-ben, amikor a VKM bekérte a Múzeum értékes könyv-, műtárgy- és pénzadományaira vonatkozó iratokat, a könyvtár részéről készített tervezetben[54] 33. tételszám alatt szerepel: "Almásy Pál (Pálné volt eredetileg, de a "né" áthúzva) könyvtára az örökösök lemondása folytán a Múzeum tulajdonába megy át. A budapesti VI. ker. járásbíróság végzése." De a végzés nincs mellékelve, holott a többi hasonló irat vagy eredetiben, vagy másolatban itt együtt megtalálható. 1916-ban jelenti a könyvtár nevében Melich, hogy az Almásy könyvtárból 1915. december 31-ig 3391 művet katalogizáltak, s a hátralévő mintegy 600 kötet is elkészül 1916 végére, míg a 14.486 "darabra rúgó iratgyűjtemény" teljesen feldolgozást nyert.[55] További jelentések nem foglalkoznak e gyűjteménnyel, csak az 1915. évi növedéki naplóban találjuk meg az állományba vett művek jegyzékét, a 300. tételszám alatt. Itt a bejegyzések végén ceruzával halványan odavetve szerepel egy végösszeg is: 4221 db. Ez a tetemes mennyiség zömmel történelmi és politikai munkákból tevődik össze, de a kor neves külföldi szépirodalmi szerzőinek műveiből is akad szép számmal. (Bizony üdvös lenne, ha ma is akadna olyan hagyakozó, aki a ma élő, de száz esztendő múlva már klasszikusnak számító irodalmi nagyságok első kiadású műveit hagyná a könyvtárra!) Főleg a francia irodalom van erőteljesen képviselve: Victor Hugo, George Sand, Hector Malot, aztán olyan divatos szerzők, mint Cherbuliez, vagy Sardou, stb. (Itt említjük meg, hogy az Országos Széchényi Könyvtár egyik Diderot és D'Alembert-féle korszakalkotó nagy enciklopédiája is Almásy Pál örökéből való. Jóllehet, nem az első kiadás, mégis nagy értéket képvisel – szellemi becséről nem is szólva!)

A könyvtár szempontjából azonban az elsődleges értékeket a hungarikumok képviselik. Különösen örülhettek néhai, anyagiakban akkor nem valami jól ellátott gyarapító elődeink azoknak a külföldi műveknek, amelyek a szabadságharc utáni Magyarország sorsával, illetve Ausztria szerepével foglalkoztak, mint pl. Rogge W.: *Österreich von Világos bis zur Gegenwart*. Leipzig, 1873.; *Echo der Skizzen aus der Geschichte eines Jahres gegeben von einem Mitglied der Beschlusspartei*. Hamburg, 1862. (Ez Kecskeméthy Aurél Bécsben 1862-ben megjelent *Skizzen aus der Geschichte eines Jahres – Vázlatok egy év történetéből* c. művére volt reflexió); [Schweinitz, Johann]: *Österreichs Zukunft und sein Heer*. Wien – Pest – Leipzig, 1866. stb. Persze számos másfajta hungarikumot is találunk az Almásy-hagyaték leltározott anyagában: olyan műveket, amelyeket Almásy életében adtak ki (Loránd Béla: *Lache im Leben, lache im Sterben*. München, 1865., vagy Segesser, A. Ph.: *Die Beziehungen der Schweizer zu Matthias Corvinus*. Luzern, 1860. stb.), vagy akár XVII. századiakat is *(Der neu-aufgegangene Glücks- und Majestäts-Stern des Königreichs Ungarn*. Nürnberg, 1688., *Ortelius redivivus*, 1665.; *Kriegs- und Friedensergebnisse* ... Nürnberg, 1686. stb.).

Egyébként a családi hagyomány szerint Almásy maga is írt könyveket: a névtelenül megjelent *Croquis aus Ungarn*-t és *Neue Croquis aus Ungarn*-t (Lipcse, 1843 és 1844.), amelyeket azonban Szinnyei és mások is egy Hugo Albert néven publikáló újságírónak tulajdonítanak, aki a negyvenes években Pesten tevékenykedett. A családi hagyomány, illetve az azt őrző bejegyzések az Almásy könyvtárából származó példányokban minden-

53 *A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849–1866)*. Bp. 1961. 181., 333., 340.l.
54 OSZK Irattár 288/1925 "Kiemelt iratok".
55 OSZK Irattár 212/1916.

esetre arra jók voltak, hogy Gulyás Pál felvegye a nevet írói lexikonába, s ily módon az utókor is tudhassa, hogy a meglehetősen gyakori Almásy Pálok közül kinek a nevét örökíti meg a könyvekbe ütött bélyegző: "Almásy Pál könyvtárából".

Almásy neve is úgyszólván vonz maga után egy másik nevet, meg mi is úgy érezzük, hogy ha az elfeledett gyűjtőkre emlékezve egy el nem feledett névvel kezdtük, úgy egy felejthetetlen névvel is fejezzük be, s ezért idézzük meg Kossuth Lajost és könyvtárát.

Kossuth Lajos (1802–1894) könyvtárát[56] 1894-ben vásárolta meg a magyar nemzet, s a gyűjteményt az Országos Széchényi Könyvtárban ma is ún. "kegyeleti könyvtár"-ként őrzik. Ám erről még a könyvtáron belül is keveseknek van tudomása, s még kevesebben ismerik a könyvtár megvásárlásának történetét, meg a gyűjtemény összetételét.

Az aggastyán Kossuth egyedül és igen nehéz körülmények között élte élete utolsó éveit Turinban. Jóformán egyetlen értéke volt: könyvgyűjteménye. Ez a szép és terjedelmes könyvtár részben annak az általános és világra szóló tiszteletnek és szeretetnek köszönhette létrejöttét, amellyel mindazok vették körül Kossuthot, akiknek számára neve és a szabadság fogalma elválaszthatatlanul összefonódott. Számtalan bejegyzés tanúskodik erről a különböző kötetekben, amelyeket kormányszervek, intézmények és magánosok ajándékoztak Kossuthnak szerte a világban, mindenütt, amerre megfordult. Ám egészen bizonyos, hogy igen sok könyvet ő maga vásárolt, mint ahogy az is látszik, hogy el is olvasta könyveit.

Herman Ottóné 1893-ban meglátogatta otthonában, s erről az élményéről újságcikket írt. Ez az olvasókat – merő jóindulatból – megrendíteni kívánó cikk egy reszkető kezű aggastyánt láttat, aki nagyítóüveggel írja könyvét, mert ezzel keresi kenyerét, s aki "...kéri a szíveket, vegyék meg könyvtárát, hogy még élvezhesse azt az araszny nyugalmat, mely még hátra van neki". Szekfü Gyula, aki mindezt a Kézirattár idevágó anyagából[57] összeszedte, azt írja, hogy Kossuth erre a cikkre "feljajdult", úgy érezte, hogy a nemzet szemében már koldussá lett. Az is kiderült ekkor, hogy a könyvtár eladásáról már folytatott tárgyalásokat, s hogy a magyar kormány részéről minden jóindulat megvolt, csak a király jóváhagyó tudomásulvétele hiányzott. Országgyűlési bizottság jött létre a vételár összegyűjtésére. Kossuth 16.000 forintot kért vételárként – azért adta meg ezt az összeget, mert ennyi volt a felgyűlt adósság, amely nyomasztotta.

1893 végére jött össze a megfelelő summa, s így meg is fogalmazták a vételi szerződést 32.130 frank értékben, s azzal a feltétellel, hogy az átadás csak Kossuth halála után lehetséges. A szerződést 1894. február 12-én írták alá ünnepélyesen Turinban, majd március 18-án a bizottság tagjai átadták Csáky Albin kultuszminiszternek. "Három nappal később Kossuth a ravatalon feküdt" – írja a "Kossuth Lajos könyvtára" c. beszámoló.[58] Újabb három nap, és Fejérpataky László már Turinba utazott, s ott átvette Kossuth fiaitól azt a két kis füzetet, amelybe Kossuth – már kissé öreges és reszketeg betűkkel – vezette be könyveit, s amely ma a végleges és teljes jegyzékkel együtt a Kézirattárban található.[59] A könyvtár átadása 1894. május 16. és 27. között zajlott le, majd a 28 láda könyvet Pestre szállították, és a Széchényi teremben állították fel. Az 1893/94. évi jelentés[60] szerint összesen 4303 "kötet és füzetből" állt a könyvtár. (A teljes évi gyarapodás, a Kossuth-könyvtárt és a hatalmas, Trianon előtti ország teljes kötelespéldány-anyagát is beleértve 12.252 db volt.) "A könyvtár legnagyobb részben történelmi és természet-

56 Szekfü Gyula: *Az öreg Kossuth. Emlékkönyv Kossuth születésének 150. évfordulójára.* 2.köt. Bp. 1952. 422.l.

57 OSZK Kézirattárban Oct. Hung. 864 és 844 alatt találhatók a vételre vonatkozó iratok.

58 *MKsz.* 1894. 207.l.

59 OSZK Kézirattár Oct.Hung. 1064/1–2 és Fol.Hung. 1939.

60 *MKsz.* 1896. 62.l.

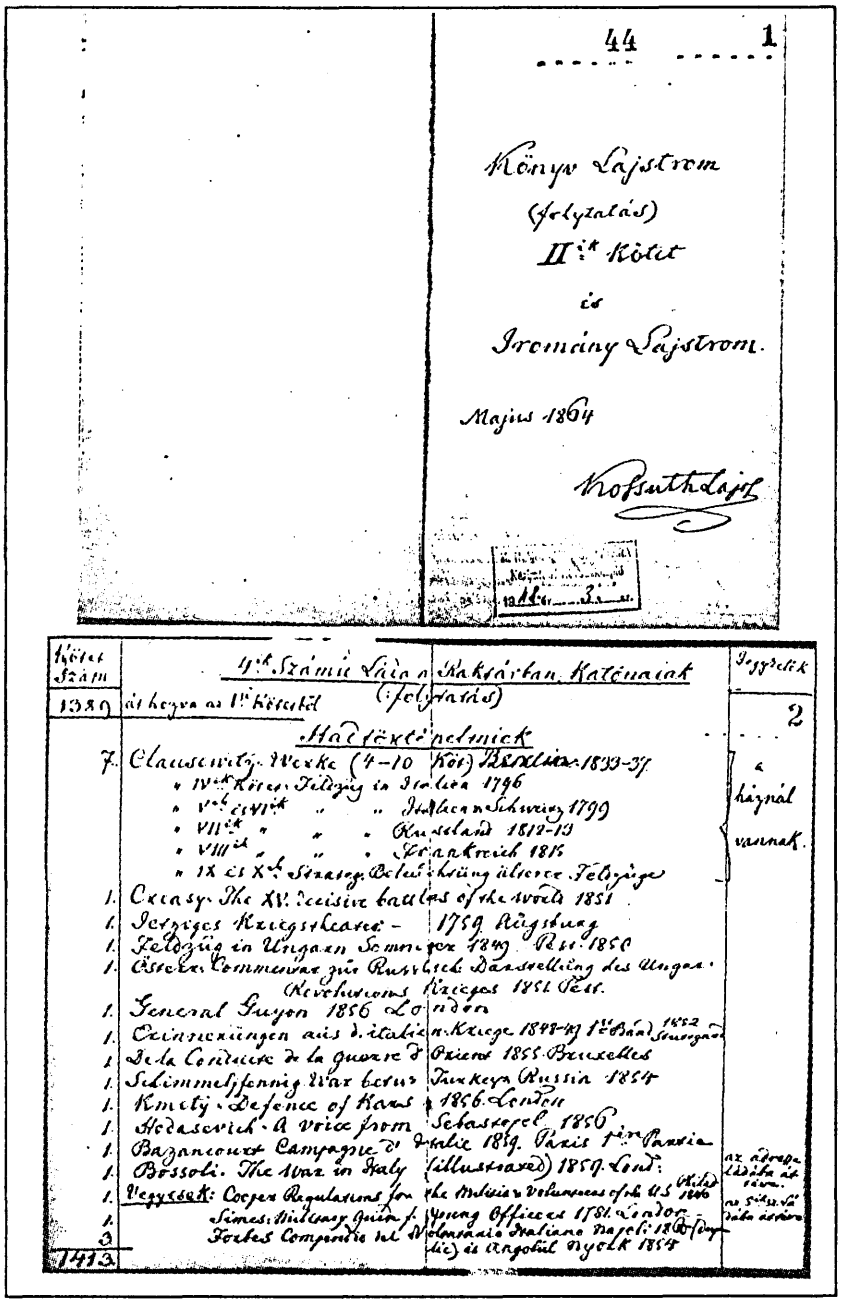

44 1

Könyv Lajstrom
(folytatás)
II:ik Kötet
és
Irományi Lajstrom.

Majus 1864

Kossuth Lajos

Kötet Szám	Ujabb Számúl Vétetett a Raktárban Katonaiak (folytatás)	Jegyzetek
1389	át hozva az 1:ső Kötetből	2
	Hadtörténelmiek	
7.	Clausewitz. Werke (4–10 Köt) Berlin 1833–37	a házinál vannak.
	" IV:ik Köt. Feldzug in Italien 1796	
	" V:ik és VI:ik " " Italien u. Schweiz 1799	
	" VII:ik " " " Russland 1812–13	
	" VIII:ik " " " Frankreich 1815	
	" IX és X:ik Strateg. Beleuchtung älterer Feldzüge	
1.	Creasy. The XV. decisive battles of the world 1851	
1.	Jerzigos Kriegstheater – 1759 Regensburg	
1.	Feldzüg in Ungarn Sommer 1849 Pest 1850	
1.	Österr. Commentar zur Russischen Darstellung des Ungarischen Revolutions Krieges 1851 Pest.	
1.	General Guyon 1856 London	
1.	Erinnerungen aus d. italien. Krieg 1848–49 1:ső Rész 1852 Stuttgart	
1.	De la Conduite de la guerre d'Orient 1855 Bruxelles	
1.	Schimmelpfennig War betwn Turkey Russia 1854	
1.	Kmety. Defence of Kars 1856 London	
1.	Hodasevich. A voice from Sebastopol 1856	
1.	Bazancourt Campagne d'Italie 1859. Paris 1:ső Parte	
1.	Bossoli. The War in Italy (illustrated) 1859. Lond:	az Utolsó kiadás két része.
1.	Vegyesek: Cooper Regulations for the Militia Volumes of the US 1846 (Kihúzva)	az 5:dik vá- lasz szóra
1.	Simes. Military Guide for Young Officers 1781. London	
3	Forbes Compendio nel Volontario Italiano napoli 1858 (olasz) és Angolul NyOLK 1854	
1413		

Kossuth Lajos könyvjegyzéke (részlet)

tudományi munkákat foglal magában. Az Angliában és Amerikában ajándékul kapott nagyobb díszmunkák mellett – írja az éves beszámoló – az érdeklődést leginkább azon apróbb nyomtatványok, füzetek költik fel, a melyek az 1848–49-es évek alatt külföldön jelentek meg, s melyek a kor történetére sok becses adatot tartalmaznak."

Ez a vitathatatlanul helytálló, tömör jellemzés természetesen nem adhat képet arról, hogy milyen csodálatos szeretet, tisztelet és a magyar szabadság ügye iránti lelkesedés nyilvánul meg az ajándékkötetek dedikációiban. Nem tesz említést a jelentés Kossuth saját kezű könyvjegyzékéről sem, amely pedig valódi kincs, oly sokat árul el írójáról. A két kis fekete füzet "Könyv Lajstrom Iső kötet. Turin Május 8. 1864." és "Könyv Lajstrom (folytatás és Iromány Lajstrom Május 1864.)" címet viselik. Rovataik: – a címeken kívül Kötet, Szám, ... számú Ládában a Raktárban (vagyis az elhelyezés, amely arra utal, hogy igen sok könyv maradt ládában, és csak kevésnél szerepel ez a bejegyzés "A háznál van"), végül pedig Jegyzetek.

A lajstrom pontosságról és rendszeretetről, olykor gyűjtői pedantériáról tanúskodik. Például, mindjárt az 1. kötet 1. lapján: "Natural History of the State of New York. (Senatus költségén) I. számú Ládában a Raktárban". Utána következik a mű 15 kötetének részletezése. A "Jegyzetek" rovatban pedig: "Díszkiadás. A New Yorki törvényhozás határozatából adományozva Kossuth Lajosnak – egy kötet hibázik". (Ma Kossuth könyvtár 1652. sz., ünnepélyes adományozó levéllel minden kötetben.) Egy másik tétel a listából: "Consular Reports on the Commercial Relations of the U.S. with all foreign nations by order of Congress. Washington 1856–1857. Volumes 1. 3. 4. – A Washingtoni kormány adománya. A 2. kötet még nem volt kiadva. Követelhető." Ismét egy másik: "A 4. Láda közepébe vannak betéve Shakespeare munkái 8 kötetben (Knight kiadás pompásan kötve; miket Londoni Munkások filléres aláírással (10.000-ren) vettek meg, 's adtak nekem Shakespeare lakóházának fából készített mintájával, melly becses emlék külön ládában szintúgy a Raktárban van."[61]

Akad azonban a jegyzetek között olyan is, amely történeti érdekű. Pl. "Zerffy: *Gesammelte Werke von L. Kossuth*", s mellette a megjegyzés "...tudtom, hírem nélküli publicatio. Szerző hazudott, magát volt titoknokomnak mondva". Vagy: "Kossuth: The future of nations (New Yorkban tartott beszédem, mellyel Americába várt Anyámnak 's húgaimnak egy kis tőkét szereztem)".

Voltaképpen az is jellemző, hogy melyek, illetve milyen jellegűek azok a könyvek, amelyeket nem tartott ládában Kossuth, hanem a "háznál". A biblia, szótárak, nyelvtanok, lexikon mellett remekírók (pl. Burns, Byron, Petrarca), aztán összefoglaló matematikai, stb. kézikönyvek (Briot: *Arithmetique* és ugyancsak tőle: *Algèbre*, Legendre: *Géometrie*), meg ilyesfélék: Thiers: Histoire de la révolution française, Ricciardi: *Histoire de la révolution d'Italie en 1848.*

Természettudományos érdeklődésének mélységét persze számos munka mutatja. Növénygyűjteményéről, sőt, skót tisztelőinek csodaszép alga- és moszatgyűjteményéről, amelyhez ő maga írta oda osztályozásának eredményeit, már írtak,[62] ám nemcsak ezek vallanak arról, hogy kora tudományos eredményeit is ismerni kívánta. Ezek közül a fizikát, biológiát, stb. tárgyaló monográfiák közül a legtöbbet nyilvánvalóan nem szerzői ajándékként kapta, hanem ő maga vásárolta. Így pl. Brewster, David: *Memoirs of the life, writings and discoveries of Sir Isaac Newton*. Edinburgh, 1855, vagy Darwin, Charles: *The descent of men* c. munkákat.

61 Ma Kossuth könyvtár 2723 jelzeten, de sajnos a "becses emlék", a lakóházminta nélkül. A "pompás kötés" is kedves figyelmesség: Kossuth címere mint supralibros.

62 Mocsz Gusztáv: *Kossuth és a botanika.* = *Term.tud. Közl.* 1915.; Szekfű i.m. 388.l.

A kézzel írt kis füzetek nem a teljes gyűjteményt tartalmazzák. A leírások megszakadnak "...üdvözlő iratok, meghívások... s számkivetésre vonatkozó némely könyvek, nyomtatványok iratok. I. Könyvek" címmel, amely után azonban, sajnos, további leírások nem következnek.

A könyvtárat átvevő bizottság által készített teljes jegyzék ma a kegyeleti könyvtár leltára, egyúttal felállítási rendjét is tükrözi sorszámaival. Ez a kegyeleti könyvtár csinos könyvjegyeket kapott, melyeknek közepébe kellett a sorszámot – egyúttal helyrajzi számot – beírni, ugyanez a jelzet szerepel a müncheni szakrendszer címleírásaihoz használt és ugyancsak a porosz instrukciók szerint készült nagy katalóguslapokon is. A Kossuth-könyvtár kegyeleti könyvtár lévén, a duplumokat – szerencsére – nem selejtezték ki, mint az állományba beolvasztott gyűjteményeknél tették. Egyébként ez az egyetlen kegyeleti könyvtár, amely növekszik is, folytatva a régi leltár sorszámozását. Olykor-olykor ugyanis kerülnek elő könyvek, amelyekbe Kossuth beírta a nevét (minden könyvében szerepel saját kezű névbejegyzése). Kiemelendő példa erre Jefferson műveinek összkiadása, gyönyörű piros egészbőrkötésben, gazdagon aranyozott, piros bőrrel bevont dobozban. A Jefferson-leszármazottak dedikálták Kossuthnak a dobozban lévő köteteket, mint aki a szabadságnak ősükhöz hasonlatos harcos híve volt. Ez az igen szép adomány nem jutott el Kossuthhoz életében, csak a huszadik század húszas éveiben ajándékozta Gabriel Wells neves amerikai antikvárius, Palócföldről a távolba szakadt hazánkfia a magyar nemzetnek. Ma is egy mecénás gyarapítja a Kossuth-könyvtárat: ugyancsak Magyarországról az Egyesült Államokba került Huziányi István, aki szenvedéllyel gyűjti és küldi haza a Kossuth amerikai útjára vonatkozó dokumentumok másolatait. Ezeket a Kossuth-könyvtárba soroljuk, mint az egykori tulajdonosra vonatkozó dokumentációt.

A XIX. század néhány elfeledett könyvgyűjtőjét, -gyűjteményét szerettük volna – ha csak átmeneti időre is – felidézni. Természetesen még a XIX. századból is találhatnánk más gyűjtőket, akiknek gyűjteményéből kerültek be részletek a nemzeti könyvtárba, esetleg a teljes gyűjteményt sikerült megszerezni, vagy bekerült adományként. A XX. század – ha számszerűségekben és az adományok gyakoriságában el is maradt az előző mögött, ugyancsak gyönyörű könyvtárakhoz, gyűjteményekhez juttatta a nemzeti könyvtárat (pl. Apponyi és Todoreszku gyűjteményei, hogy csak a legismertebbeket említsük). És bár a könyvtárak általában úgy tesznek, mintha nem örülnének az ilyesfajta örökségeknek, a mai világban, amikor nemigen akad olyan ország, ahol műkincs- és könyvlopások ne lennének napirenden, egyszerűbb és kisebb gyűjtemények is kincset érhetnek hiányzó, meg agyonnyúzott példányok pótlására. Arról nem is szólva, hogy szakértelemmel és szeretettel összegyűjtött kisebb könyvtárak olykor egy-egy területen többet nyújtanak, mint amennyit abból a nemzeti könyvtár munkával agyonhalmozott beszerzői, akiknek valamennyi tudományszakot figyelniök kell, be tudnának gyűjteni. Virágozzanak hát – és sokasodjanak – a könyvgyűjtők, a szenvedélyes könyvolvasók! Őrizzük emléküket, ahogy ez a cikk is azt kívánta szolgálni, hogy ha nevükkel könyveikben találkozunk, fel tudjuk idézni alakjukat.

LÄNGST VERGESSENE SAMMLER

B. WIX

Die ungarische Nationalbibliothek wurde von einem grossen Sammler, den Grafen Ferenc Széchényi gestiftet. Sein Name und ebenso der von Miklós Jankovich und István Horvát, deren Sammlungen den eigentlichen Grundbestand der Nationalbibliothek bilden, werden oft erwähnt. Es gibt jedoch eine ziemlich lange Liste von Bücherliebhaber die mit ihren Bibliotheken dazu beigetragen haben die Vielfalt und den Wert der Bestände der Nationalbibliothek zu erhöhen, die aber längst vergessen wurden. Ihre Erinnerung wach zu rufen war die Zielsätzung der Verfasserin. Als erster wird die Sammeltätigkeit Erzherzog Josefs, Palatins von Ungarn (1776–1847) besprochen, der nicht für sich selbst, sondern für die Nationalbibliothek mit grosser Hingabe und nicht minderer Grosszügigkeit Raritäten erwarb.

Als zweiter wird die Sammlung des Lajos Farkas (1806–1873) besprochen. Diese Sammlung war ziemlich klein, aber desto wertvoller. Z.B. erwarb die Bibliothek durch diesen Ankauf 14 Codices und mehrere Unikate alter ungarischer Drucke. Im Gegensatz zu Farkas, sammelte der Universitätsprofessor Árpád Horvát (1820–1894) eine grosse Bibliothek mit den besten Büchern seines Zeitalters aus allen Gebieten des Wissens.

Die im weiteren besprochenen Sammler und Mäzene vertreten ein oder zwei ausgeprägte Passionen: der Ingenieur Enea Lanfranconi (1850–1895) sammelte Literatur über die Donau und Prachtwerke über italienische Künstler und Kunstdenkmäler, der Maler und Restaurator István Delhaes (1845–1902) Bücher die von namhaften Künstlern illustriert wurden, der Professor Imre Hajnik (1840–1901) Rechtsgeschichte und rechtsgeschichtliche Quellenwerke, Baron Ferenc Révay (1835–1916) Reisebeschreibungen des 18. und 19. Jahrhunderts, ein anderer steinreicher Grundbesitzer, Pál Almásy (1818–1882) Erstausgaben zeitgenössischer europäischer Schriftsteller.

Der letzte Name in der Reihe vergessener Sammler, ist ein unvergesslicher Name, der von Lajos Kossuth (1802–1894). Seine beträchtliche Bibliothek zeugt einerseits von der Ehrerbietung die ihm die freiheitliebende Welt entgegenbrachte, andererseits von seinem ausgeprägten Interesse für die Naturwissenschaften. Auch seine eigenhändig geschriebene Bibliotheksliste ist von kulturhistorischem Wert.

Zwar wurden diese Bibliotheken (mit Ausnahme der Kossuth-Sammlung) in die Bestände der Széchényi Nationalbibliothek einverleibt, können wir durch Listen und Inventareintragungen ein Bild über den Reichtum und Vielfalt dieser Privatbibliotheken formen. Dadurch lernen wir die Sammeltätigkeit heutiger Bücherliebhaber auch zu schätzen, da wir darüber überzeugt werden, daß ein Teil jeder Sammlung nicht nur den materiellen Wert der Bestände erhöht, sondern auch den inhaltlichen Reichtum der Bibliothek fördert.